

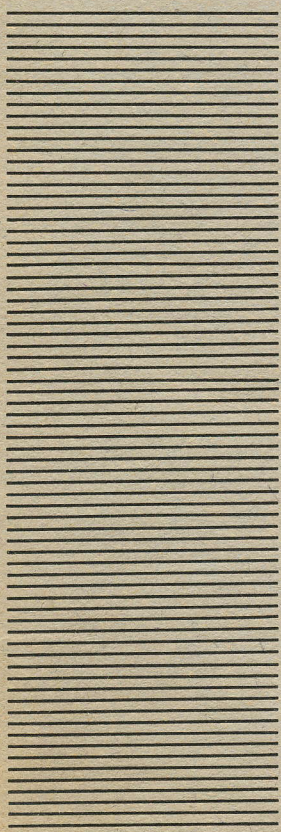
95

SPOLEK POSLUCHAČŮ VYSOKÉ ŠKOLY POLITICKÉ A SOCIÁLNÍ V PRAZE

PSYCHOLOGIE INDIVIDUÁLNÍ

Dr VL. TARDY

PRAHA
1946

PSYCHOLOGIE INDIVIDUÁLNÍ.

Dr. V. TARDY

(Text k přednáškám — Tištěno jako rukopis)

I. Definice psychologie jako vědy o prožívání.

Poznámky:

Věda, kterou se zde budeme zabývat, je každému člověku v jistém smyslu bližší, než všechny ostatní vědy; každý sám o sobě je již jakýmsi psychologem, t. j. znalcem duševního života svého, ale i jiných lidí. Samozřejmě, že takovým znalcem se žádný člověk nerodí, že se jím teprve stává, a to jak zkušenostmi osobními, tak daleko více tím, co od jiných slyší a co se dovídá. Proto sem nepřicházíte jako k něčemu, co by vám bylo docela neznámé, nové, ale již s určitými psychologickými pojmy. Na jedné straně máme tu psychologii, která je již v každém z vás, a k tomu patří také t. zv. psychologie lidová, na druhé straně máme psychologii vědeckou.

Učení o duši.

Psychologie vědecká je, podle toho, jak se to vezme, stará buďto přes 2000 let (Aristoteles), anebo jen sto. První ryze theoretické vědy vznikly v Řecku a také i psychologie. Jméno psychologie se vyskytlo teprve v 16. století, ačkoliv obě slova, z kterých se tento název skládá, jsou řecká. Ve středověku a také ještě na počátku novověku byla psychologie naukou o duši ve smyslu náboženském, jako o samostatné bytosti, která je v každém člověku jiná a která je nesmrtelná. Ponenáhlu přecházela tato psychologie theologická v psychologii vědeckou. Při tom se ovšem musela změnit také její definice. Duše byla z toho vyloučena, jakožto něco metafysického, nezjistitelného, a bylo řečeno opatrně, že **psychologie je věda o duševních jevech**. Tato definice vládla v theorii psychologické 200 až 300 let. Udržela se až do nedávna.

Duševní jevy.

Co je to duševní jev? Na to se odpovídá nejlépe příkladem. Duševním jevem je na př. představa. Třeba si představujete, co budete mít k obědu, nebo jak to zde bude vypadat za sto let. Jsou ovšem mnohé

Poznámky: jiné duševní jevy. Duševním jevem je radost, smutek, strach, také třeba rozhodnutí nebo duševní úsilí, náklonnost, antipatie, sympatie atd. Rozlišujeme tyto druhy: 1. vjemy, 2. představy, 3. myšlenky, 4. city, 5. snahy. Vjemy, představy a myšlenky tvoří stránku **poznávací**, city a snahy tvoří stránku druhou, nazývanou někdy **snahově-afektivní**. Společnou známkou duševních jevů je, že patří vždy nějakému jednotlivci. Určitý jev, na př. radost, je radost toho jednotlivce; je možno, že se různí lidé radují pro tutéž věc, ale není to nutné. Lidé mohou mít radost, úsilí, snahy a představy zcela soukromé. Můžeme tedy říci nepřesně, obrazně a zhruba: **duševní jevy jsou jevy niterné, vnitřní**, v tom smyslu, že jsou uvnitř jednotlivce. Je jisto, že některé naše myšlenky jsou zcela soukromé a totéž platí o některých citech a snahách.

Psychologie se někdy definuje jako věda o **vědomí**. Vhodnější je však mluvit o **prožívání**. Vědomí je prožívání, v němž je jasně rozlišen **subjekt** (já) a to, co subjekt poznává, čili **objekt**.

S tím souvisí věta, že se psychologie zakládá na **sebezpozorování**. K sebezpozorování je třeba jasného vědomí. Pozornost se při tom obrací na vlastní city, snahy a postoje. To je ale jen jeden druh duševních jevů. Představy a vjemy jsou také předmětem psychologie, ale poznáváme je prostě, ne sebezpozorováním. Jsou ovšem doprovázeny citovým a snahovým postojem subjektu, který lze učinit předmětem »sebezpozorování«.

Duševní jevy — soukromé?

Tedy psychologie by se podle toho zabývala jevy vnitřními. Musíme si blíže osvětlit, v jakém smyslu jsou vnitřní: vnitřní je to, co prožívá pro sebe jednatel. Zdálo by se, že taková definice je dosti jasná. Jsou sice případy, kdy lidé mají stejné city, třeba radost z téže věci, či pohrdají touž věcí, ale to je shoda **různých** duševních stavů soukromých dvou nebo více jednotlivců. Ukázalo se, že oddělování vnitřních jevů od vnějších není tak snadné. Je zcela jisté, že máme všelijaké rvze soukromé představy, které nikdo jiný s námi nesdílí. Ovšem ty představy nejsou ve všech svých složkách **soukromé**. Tak si třeba vzpomínáme na události a při tom mnohé z těchto událostí prožila celá skupina nebo množství lidí. Ta vzpomínka sama je vnitřní, ale to, na co je ta vzpomínka, to bylo společné mnoha lidem, nebo aspoň dvěma. Tedy naše představy týkají se velmi často toho, co je různým lidem společného. Totéž platí i pro myšlenky. Kdyby tomu tak s myšlenkami nebylo, lidé by se vůbec nedorozuměli. Když se učí matematickým poučkám, vykládají se věty, které jsou nebo mají být všem srozumitelné. Některé byly již známy Řekům a budou chápány i pokolením budoucím. Myšlenky nemohou být soukromé, mají-li býti sdělovány. Vědecké, filozofické, politické a jiné myšlenky nejsou myšlenky jednotlivce, nýbrž myšlenky, sdílené mnohými lidmi, často celými masami.

Individuální a společná stránka vjemů.

Co jsme řekli o myšlenkách, to platí i o jiném druhu duševních jevů, totiž vjemech neboli vněmech. Příkladem vněmu je to, co právě vidíte,

co právě slyšíte. Když jste zde, vidíte sice všichni něco ne zcela totožného, ale přece podobného. Ti, kteří sedí vedle sebe, mají, hledí-li na mne, velmi blízký dojem; ti, kteří sedí na protějších stranách, mají vzdálenější dojem, ale přece jen to není tak docela různé. Na tom, co vidíte, když jste zde shromážděni, je jednak něco společného, je to okolí, svět okolo, za druhé něco různého, jak to právě vidí každý sám. I kdyby se dva lidé postavili na totéž místo, aniž by se okolí měnilo, přece jen každý z nich je bude vidět trochu jinak.

P o z n á m k y :

Prostý názor na věc je, že se pohybujeme ve světě vnějším, to znamená, že hmotný svět je všem lidem společný. To je správné, ale psychologie všímá si druhé strany této věci, že každý jednotlivec vidí, slyší a cítí ten svět, to svoje okolí trochu jinak. Nás, psychology, zajímají právě tyto rozdíly, to, co se jinak zanedbává, a všímáme si, jak každý člověk vidí svět, jak vidí část světa okolo se svého vlastního hlediska a místa. To platí jak prostorově, tak časově, což je ještě daleko důležitější, protože v čase to nelze libovolně zaměňovat. Jsou ještě jiné rozdíly. Nezáleží jen na tom, se kterého místa se člověk dívá, nýbrž, kterým směrem se dívá, čeho si všímá a čeho si nevšímá.

Typy vnímání (pozornost široká a úzká).

V tomto směru jsou rozdíly mezi lidmi velmi značné. Přesto, že učíme děti, aby si všímaly určitých věcí a nazýváme některé věci jmény a předurčujeme tak, čeho si má dítě všimnout a čeho ne, přesto, že společná výchova nás vede k tomu, abychom si všímali stejných věcí, jsou i mezi lidmi stejně vychovávanými rozdíly v jejich zrakových, sluchových, hmatových a jiných dojmech. A nejsou to jenom rozdíly z toho, že někdo má zrak špatný a někdo dobrý, že ten je krátkozraký, onen barvoslepý, že někdo slyší nadprůměrně dobře, jiný nedoslýchá; to jsou rozdíly sice velmi důležité, zejména v extrémních případech, když někdo nevidí nebo neslyší vůbec, ale jsou ještě jiné rozdíly. Někteří lidé se při svém pozorování omezují velmi často jen na zcela úzké **zorné pole**. Naproti tomu jiní mají pohled, který objímá větší rozlohu. Tento protiklad, na jedné straně všimnout si rozlehlých **celků**, na druhé straně všimnout si více **detailů**, drobností, objevuje se také u sluchu a u všech smyslových vjemů vůbec. Na jedné straně jsou lidé, kteří vnímají široce, všímají si zároveň různých dojmů; proti nim jsou ti, kteří se omezují na jeden dojem a mají neradi, když je dojmů více. Omezují se na př. na sledování jednoho hlasu a jedné melodie a to ostatní je jim velmi nezřetelné.

Nejsou to ovšem typy takové, že by se lidé podle nich dělili na dva druhy, jedny s vnímáním celkovým a druhé se smyslem pro detaily, nýbrž jsou zde přechody od jedné krajnosti ke druhé. Týž člověk někdy vnímá celkově, široce, jindy zase detailně, úzce. Nejsou to typy, které by se vylučovaly, ale rozdíly mezi lidmi jsou v tom značné.

Prožívání se stránky subjektivní předmětem psychologie.

Je tedy pravda, že je na tom něco vnitřního, něco soukromého a individuálního, jak svět vidíme my a jak svět vidí jiní, ale jde-li o vní-

Poznámky: mání světa věcí, lidí a živých bytostí, není to ryze niterné. Proto byla vyslovena jiná definice, která upravuje, zdokonaluje definici, že duševní jevy jsou jevy vnitřní. Práví, že **předmětem psychologie je vše, co člověk prožívá, pozorováno se stránky subjektivní.**

Subjekt, to je člověk sám, ve smyslu **poznávacím**. Východiskem psychologie je vše, co člověk prožívá, tak jak to sám prožívá. Když si všimneme, jak se na př. člověk baví v kině a pak to popisuje, vidíme, že zpravidla žádnou psychologii nedělá, a co je na tom jeho prožitku soukromého, toho si mnoho nevšimá. Kdybychom si všímali toho, co člověk prožívá tak, jak to prožívá on sám, nedostali bychom ještě psychologický pohled, neboť tím ještě není vytčeno, co je subjektivní a co je objektivní. Psychologické stanovisko dbá výslovně subjektivní stránky. Můžeme mít k dispozici prožívání člověka buď tak, že psycholog si vezme sám svoje prožívání, nebo si dá vyprávět něco z cizího prožívání, nebo o něm čte. Tento materiál můžeme zkoumat s hlediska objektivního, o jaké věci, o jaké děje a jaké myšlenky jde. Tak hledá historie v různých zprávách pravdivé jádro události.

To, co člověk poznává, má také stránku objektivní, neboť poznává smysly i myšlenkami svět. Tato objektivní stránka je východiskem vědy přírodní.

Positivismus (Comte a j.) tvrdil, že předmětem přírodní vědy jsou jevy, t. j. jak se svět jeví lidem. Ale vjemy mají dvě stránky: stránku objektivní, projevuje se v ní objektivní svět, a stránku subjektivní; tento svět je vnímán různě různými subjekty (člověkem jinak než ptákem, ve světelnici jinak než venku atd.). Positivisté tvrdili, že stránka objektivní je pouhou abstrakcí z vjemů, z níž nelze poznat svět, na člověku nezávislý. Chyba positivistů se nazývá psychologismus, t. j. nemístné zavádění psychologie do přírodní vědy.

Psycholog, který má před sebou prožívání jakožto materiál, musí sice vědět, k čemu se prožívání vztahuje, ale zkoumá je pak se zřetelem subjektivního: totiž: co je na tom zvláštního pro ty subjekty. Když mu někdo jiný vypravuje, jak byl v divadle a když byl na stejném představení sám, všimne si, jak se ten druhý dívá a srovná to s tím, jak se na to dívá on sám. Nebo mu vypravují dva lidé o téže události a on to zase srovná, ne aby zjistil, jak to skutečně bylo, nýbrž všimá si právě rozdílů v prožívání téhož dění.

Jsme již tak civilisovaní, že víme, že když přijde někdo z cizího kraje nebo země, že se na věci dívá docela jinak, že je jinak posuzuje a jinak cítí. Nejsme tím již příliš překvapeni. Je to již postoj vzdělanec; prostý postoj je ten, že se o tyto různosti nedbá. Když se objeví u primitivních lidí nějaký cizinec nebo člověk zcela jiných náhledů, jsou velmi překvapeni, jak je možno na věci jinak nazírat. Psychologie si to bere za svůj úkol a všimá si právě rozdílů, jak různí lidé na tutéž věc nazírají, jak různě vidí lidé tentýž svět okolo sebe, jak přijímají tytéž myšlenky a jak se v těchto situacích chovají.

Psychologie individuální a obecná.

To by znamenalo, že se psychologie soustředí na jednotlivce, a proto by se mělo psychologii říkat **psychologie individuální**, pokud si

všímá jenom duševních jevů, jak je který jednotlivec prožívá. Ovšem psychologie si všímá také toho, co je na tom prožívání společného všem lidem. Je tedy na jedné straně **psychologie obecná**, obecná proto, že se zabývá na duševních jevech jen tím, **co je společného všem lidem**, nebo alespoň všem lidem dospělým současné doby, lidem t. zv. normálním, kterým nechybí na př. zrak, sluch, a na druhé straně **psychologie individuální**, která si všímá toho, co je u jednotlivců různé, **čím se jednotlivci liší**.

Když jsme si řekli, že předmětem psychologie je vše, co člověk prožívá, se stránky subjektivní, je tím jednou myšlen subjekt-jednotlivec a po druhé z toho abstrahovaný subjekt-člověk vůbec.

Všichni lidé, kteří mají zrak, vnímají věci jako světlé, temné, v různých odstínech a v různých barvách (nejsou-li barvoslepi); to je společné všem normálním lidem. To je jev skutečného světa, pozorovaný s hlediska subjektu-člověka vůbec. Na druhé straně barvy, tvary, které ve světě vidíme, jsou u různých lidí různé. Ne snad, že to, co jeden vidí červeně, by druhý viděl zeleně, modře atd. Ale někteří lidé vnímají svět daleko výrazněji po stránce barevné, barvy k nim více mluví, rozehívají je, mají pro ně větší důležitost, a to ve smyslu kladném i záporném. Opačný pól je takový člověk, pro kterého barvy nejsou nijak důležité, jenom tu a tam nějaká se ho snad dotkne, třeba zvláště křiklavá. Každý jednotlivec je někde mezi těmito dvěma póly, ale ne vždy na tomtéž pevném místě. Může se stát, že se školil umělecky a jeho citový vztah k barvám se změnil a ten, komu byly barvy lhostejné, vidí svět nyní barevně živěji.

Lhostejnost k barvám a uchvácení barvami jsou dva krajní póly při vnímání barev. Každý jednotlivec má vztah k barvám trochu jiný a proměnlivý. Individuí jsou ovšem miliony a miliardy, ale věda se každým jednotlivcem nezabývá. Je to zvláštní úkol methodický, jak na to, aby individuální psychologie dovedla vystihnouti jednotlivce a při tom se nezabývala každým jednotlivým člověkem, ale měla k tomu nějaký povšechný návod. To je ovšem úkol velmi nesnadný.

Jednou cestou k individuální psychologii je **typologie**, která vytýká dva krajní případy jedné funkce (na př. pozornostního rozsahu, citového vztahu k barvám), jednotlivce pak můžeme zařadit někam mezi tyto póly.

Jiná možnost by byla tato: vzali bychom si nějakého vynikajícího člověka, prostudovali jeho životopis a napsali pak jeho charakteristiku duševních vlastností. Tu by se našlo něco charakteristického pro jednoho, ale neříkalo by to nic pro druhého. Pro psychology jsou však důležití všichni. Věda si má všimnout toho, co je důležité. Jsou jistě lidé důležití. Věda by si tedy měla všimnout podle toho Masaryka, Sokrata a jiných velikánů, ale nic by jí nebylo do obyčejného jednotlivce.

Toto pojetí psychologie ovšem není nikým zastáváno, ale bylo hlášáno na př. v historii, že prý dějepisce si má všimnout jenom hodnotných, t. j. vynikajících lidí, událostí či uměleckých děl. Na tom je něco správného, totiž že to ostatní nás tolik nezajímá. Ovšem ani historie nesmí stát pouze na tomto stanovisku, neboť by jednostranně vysvětlovala

Poznámky:

dějiny jako dílo velkých mužů a nemluvila by o mase. Zrovna tak by tomu bylo v psychologii. Je velmi důležité, aby individuální psychologie zkoušela svůj um a dovednost na **vynikajících lidech**. Je to zajímavější a lépe se o tom píše, ale je důležité, aby si individuální psychologie všimla také **jednotlivců nevynikajících, průměrných a dokonce podprůměrných**. Má to i velký význam praktický. Neboť právě touto psychologií se přibližujeme k člověku daleko více, než když jsme jednali o duchu a duševním životě lidském všeobecně. Tam se psychologie omezovala jen na všeobecný, duševní život normálního člověka a nebyla vědou příliš zajímavou. To, čemu se učilo ve škole před 25 lety a co bylo v učebnicích do nedávna, byla psychologie obecná. Předmětem bylo to, co je společné všem normálním dospělým, civilisovaným lidem.

Velký pokrok psychologie ve 20. století záleží právě v tom, že k této psychologii obecné, která ovšem není nijak špatná a která je nezbytná, přistupuje **psychologie individuální**, která si všímá rozdílů mezi lidmi po stránce duševní. Proto také byla nazvána **psychologií diferenciální**. Tento název není příliš vhodný, ale dosud najdete knihy, které tento název mají. V nich jsou návody, jak zkoumat rozdíly mezi lidmi.

Psychologie individuální nemusí být založena typologicky, t. j. na vytčení protikladů nebo více než dvou možností duševní různosti. Postupuje se také tak, že měříme nebo odhadujeme velikost všeobecně lidské vlastnosti u jednotlivců. Tak jako každý člověk má jistou, byť proměnlivou výšku a váhu těla, má jistou míru na př. sebeovládání, jistou velikost paměti atp.

Typologie, rozdělující lidi s ohledem na různé vlastnosti, na skupiny (na př. podle rozsahu pozornosti, podle vztahu k barvám), a zvláště typologie, rozdělující je na celostní typy, týkající se všech podstatných duševních znaků (viz dále typy Kretschmerovy a Jaenschovy), je protikladem diferenciální psychologie, která zjišťuje u jednotlivých vlastností stupeň jejich velikosti u různých jednotlivců. Typologie kvetla v Německu měřící psychologie diferenciální v USA. Typologové vytýkali měřícím psychologům, že uměle rozkládají celistvost osoby; psychologům zase bylo vytýkáno, že svoje tvrzení nedokazují statisticky, nebo se dokonce odvolávají na »zření«.

Zdánlivá nesmiřitelnost těchto stanovisk je překonána v dialektické zásadě o nerozlučné souvislosti kvality (která vede k typům) a kvantity (měření).

Vliv fyziky a přírodopisu na psychologii.

Teď by zbývalo ještě něco říci o té druhé části slova psychologie, to znamená, že to je věda (logos — rozum). Již jsem naznačil, kam se řadí ve vědách, že se řadí za biologii, nauku o živých bytostech. Ovšem prvním vzorem psychologie nebyla biologie, nýbrž fyzika. To proto, že to byla věda rozvinutější a pokročilejší. Astronomie přispěla velmi k budování světového názoru (zvláště Galilei a Newton). Po jejím vzoru měla být psychologie vědou o duševních zákonitostech, stejně jako je

fysika vědou o zákonitostech hmoty. Pokusila se takovou zákonitost stanovit zákony sdružování představ, ale rozhodně těmi zákonitostmi nevyčerpala všechno a samy ty zákony byly poněkud pochybné. Je vůbec otázka, do jaké míry můžeme v psychologii stanovit zákony. Ve fyzice máme matematicky formulované zákony, na př. zákon volného pádu, který vyjadřuje, jak padá těleso ve vzduchoprázdném prostoru. Skutečně padá těleso poněkud jinak, což však můžeme leckdy vypočítat, zahrneme-li do počtu známé okolnosti. Něco podobného bychom si přáli mít v psychologii, vzorce, které by nám umožnily předvídat a počítat, jak se člověk bude chovat. Je zřejmé, že to bude asi velmi nesnadné, že psychologie tak přesná jako jiné vědy nebude. Snahy zavést matematicky formulované zákony a početní metody do psychologie nejsou bezpodstatné a zavrženíhodné, ale naděje na jejich uplatnění není zdaleka tak veliká jako ve fyzice.

V přírodopise se postupovalo docela jiným způsobem, než ve fyzice, která se první odpoutala od Aristotela. Také u živočichů a rostlin má každý druh své zvláštnosti; když popíšeme jeden exemplář, třeba vrabce, zjistíme tím vlastnosti všech ostatních vrabců. Mohou být ovšem varianty, ale u normálního vrabce je tento postup správný. Podobně si chtěla vésti psychologie. Chtěla rozdělit lidi na druhy. Dělá se to tak v lidové psychologii. Po stránce tělesné by to snad šlo snáze, ačkoliv i tam není vždycky jednoty v rozlišování ras; po stránce duševní rozdělit lidi v jakési rasy, typy, bylo by nesmírně nesnadné. V individuální psychologii je to docela jiné než ve fyzice, která stanoví přesné zákony a rovněž jiné než v přírodopise staršího data, který se omezoval na poznávání druhů živočišných. Byla to zvláště německá psychologie, která se snažila lidi dělit na druhy.

Kdežto myšlenka dělit lidi na druhy vedla k imperialistické teorii rasové, měli jiné biologické ideje pro psychologii význam kladný. Předmět psychologie přestal být chápán jednostranně a izolovaně, neboť se ukázalo, že duševní život je částí života vůbec. To vedlo k nové definici psychologie protichůdné dosavadní, která určovala jako předmět psychologie prožívání ~~nebo~~ vědomí.

II. Poměr duševní a tělesné stránky člověka.

Leibnizovo učení o uzavřenosti duševního života.

Dnes se nám zdá skoro samozřejmé, že každý člověk má svůj vjem světa, vnímá svět svým způsobem, druhý jiným. Tak dospíváme k nesmírnému množství světů, vyplývajících z různých dojmů, jimiž na každého z nás působí jediný skutečný svět.

Zdá se, že na jedné straně máme vědy o hmotě a přírodě a na druhé straně máme vědy o tomto vědomí jednotlivce, o jeho niterných jevech. Při popise vědomí jednotlivce mluví se také o barvách, světlech, živočiších, ale jsou to živočichové, barvy a světlo, jak je vnímá jedinec. To je jeho soukromý vjem. Takto si představovali i někteří

Poznámky: filosofové předmět psychologie, jakoby každý člověk měl svůj uzavřený svět. Nejen to, co myslí a cítí, oč se snaží, ale také to, co hmatá, vidí a slyší, je prý jeho zcela soukromý vjem. Tento jednotlivec se svým světem byl nazván **monadou**.

Leibniz (1646—1716), jeden z největších filosofů, nazval nejen člověka, ale i zvíře monadou, to znamená jedincem — jednotkou. Tato jednotka má svoje city, snahy a má svůj celý svět. S druhými nemá nic společného. Monady nemají oken. Psychologie by se podle toho zabývala takovými izolovanými monadami. Ovšem Leibniz nedovedl dobře vysvětliti, jak se tyto oddělené monady navzájem dorozumějí. Proč jeden člověk může vykládat něco druhému, proč může mít citový vztah, lásku či nenávisť k druhému atd. Na to Leibniz vymyslel velmi duchaplnou hypotézu, že monady jsou jako hodinky, které natáhl hodinář podle stejného času. Tak natáhl Bůh všechny monady, takže jdou celkem souhlasně. Mají dojem, jako by každý z nich s druhým souhlasil, ale to je pouhé zdání. V jednom jest jen obraz druhého, který se pohybuje shodně s druhým. Každý jde podle svého vnitřního času, podle vnitřního seřizení a ten soulad je zdánlivý, způsobený jenom tím, že všechno seřídil Bůh. Tímto způsobem není ovšem vyloženo vědecky, proč různé monady mají dojem, že jsou ve společném světě a to nejen smyslovém, ale i myšlenkovém. Je to složitější. Musíme říci, že ten jednotlivý svět se nějak kryje s tím světem společným a je to krytí složitě. Nedá se tak nějak jednoduše vyložit a rozdělit, co je ve člověku soukromého a co je společného s jinými lidmi nebo zvířaty — monadami. Tím se zabývají filosofové podnes, aby rozlišili duševní od hmotného.

Descartovo ostré rozdělení hmoty a duše. Duševní prostor.

První moderní velký filosof René **Descartes** (1596—1650) to velmi ostře rozdělil: hmota je to, co je rozprostraněno, duševno myslí. Soudil, že to jsou dvě zcela rozdělené oblasti, dvě sub~~st~~ance. Na jedné straně to, co je rozprostraněno, to je hmota, a na druhé straně myslící člověk, to je duševno — mysl. Ovšem, my v psychologii zkoumáme také **prostor**; ne jako nezákladnější znak, ale přece jenom každý normální člověk ví, že vnímá a je v prostoru. Je to prostor z jeho individuálního hlediska. Je to jiný prostor než prostor geometrický, protože středem tohoto prostoru je člověk sám. Kromě toho má ještě jiné zvláštnosti proti geometrickému prostoru, na příklad rozlišuje se v něm: »nahore« a »dole«, kdežto v geometrii se to sice na tabuli ukazuje, ale to je jen lidská stránka geometrie, která do této vědy nepatří. Geometrie vlastně nezná »nahore« a »dole«. V psychologii naproti tomu je u každého jednotlivce velmi dobře rozlišeno, co je nahore, dole atd. Kromě jiných známe **dvě význačné vlastnosti psychologického prostoru**.

1. Jeho středem je jednotlivec.
2. Má rozlišení směrů nahoru a dolů; napravo a nalevo; vpředu, vzadu.

Vidíme tedy, že psychologie má co dělat s prostorem, ovšem jiným způsobem než geometrie a fyzika, a že duševní život je také něco roz-

prostraněného — všechno co vidíme, je rozprostraněné, když něco slyšíme, tak to také hned umísťujeme v prostoru, třebaže to vždycky není tak přesné. Tedy rozdělit hmotu a mysl se Descartovi nepodařilo.

Poznámky:

Tím ovšem není řečeno, že bychom byli na tom tak špatně, že bychom vůbec nevěděli, co do psychologie patří. Řekli jsme, že tam patří to, co člověk prožívá se stránky subjektivní. Když se člověk cítí v prostoru, patří to do psychologie se stránky subjektivní; to znamená, že on je středem prostoru a rozlišuje v něm nahoře a dole atd. S hlediska jiného člověka je zase střed na jiném místě.

Tím naznačuji, že to rozdělení duševního a hmotného je nesnadné; rozdělit tyto jevy na dvě řady, které spolu nijak nesouvisí, je nesprávné. Přesto však toto rozdělení Descartesovo se drželo velmi dlouho a do nedávna se tvrdilo, že jsou dvě řady, jevy duševní a hmotné. Ty dvě řady jsou vedle sebe a mohou snad na sebe působit, ale jsou naprosto různé. Psychologické dění bylo ostře odděleno od hmoty. Taková psychologie byla ovšem neúplná a nedokonalá.

Prvotnost těla; duševní život částí života vůbec.

Psychologie vychází z toho, že to je její první předmět, co prožívá jednotlivec. Ale psychologie je zařazena do většího celku, protože i duševní život je tam zařazen. Předmětem psychologie je to, co člověk prožívá, ale člověk nežije jen duševně, nýbrž i tělesně, a to dříve než žije duševně. To, co je prvotní, je tělesné dění na člověku. Samozřejmě, že u člověka to, co prožívá, je velmi důležité a subjektivně často mnohem důležitější, než co se děje s jeho tělem. Alespoň v některých případech nedbáme těla. Prožívání má v určitém smyslu přednost. Ale nemá přednost ve smyslu původu genetickém, že by napřed bylo duševní a pak hmotné. Ve skutečnosti je to naopak. Proto není psychologie vědou, která může být pěstována jen sama pro sebe, jako pouhá nauka o duševních jevech, o prožívání a myšlení; v řadě věd je její předcházející naukou biologie, speciálně nauka o lidském těle. Psycholog musí mít biologické vzdělání, jinak je jeho psychologie neúplná. Biologie je ovšem nauka o životě všech bytostí, ne jenom o člověku. Mohlo by se zdát, že pro psychologii člověka je důležitá jenom biologie člověka. Je pravda, že je nejdůležitější, ale nauka o člověku je jen součástí úseku biologie všeobecné. Psychologie se dnes jasně opírá o biologii a duševní jevy se zařazují do souvislosti jevů životních. A to je druhý pokrok, který psychologie učinila v posledním období. Tím překonala dualismus, stavějící na dvojici: duch a hmota. Kdo má o to největší zásluhy, je **Darwin**, který dokázal, že člověk je živočich v plném slova smyslu, že se vyvinul z živočichů nižších. Darwin sám nebyl psychologem, ale tím, že člověka zařadil do souvislosti živočichů, zasloužil se velmi o psychologii. Zasloužil se o ni konkrétněji tím, že srovnal výraz citových hnutí u zvířat a u člověka. Konal srovnávací psychologické studie, ale i kdyby byl nedělal, kdyby se nebyl zabýval psychologií dítěte na okraji svého rozsáhlého díla, má jeho zařazení člověka do vývojové řady živočichů ohromný význam pro psychologii. Nic na tom nemění, že jeho systém byl zdokonalen a v jednotlivostech vyvrácen.

Poznámky:

Dnes psychologie, zkoumajíc jevy duševní, **opírá se o biologii** a zkoumání života tělesného.

Někteří idealističtí filosofové, na př. **Husserl**, se snažili tento vývoj zarazit, a tvrdili, že psychologie pouhého prožívání je svébytná.

Tělesné projevy duševního života (řeč, výraz citu, jednání; chování).

Rekli jsme již, jak je nesnadno zjistit na tom, co člověk vnímá, co je společného různým vnímajícím, co patří ke světu vnějšmu a co je soukromé. Ve **vnímání** se stýká vnější hmotný svět s vnitřním světem duševním. Ale je ještě druhé místo, druhá styčná plocha, kde duševní a tělesné se nedá dobře rozdělit. To je **člověk sam**. Když se díváme zvenčí na druhého člověka, není to pro nás pouhé tělo a hmota, protože ten člověk má určitý výraz tváře, obličeje, pohled, výraz úst, ten člověk se pohybuje, dělá gesta, což je vyjadřováním určitého duševního rozpoložení. Ten člověk mluví, což slyšíme, nebo píše, to vidíme. To nám zprostředkuje styk s jeho nitrem, vnitřním životem přímo. Kromě toho jedná. Když se někdo usměje, poznáváme, jaký je jeho citový stav. Mohou býti úsměvy falešné, ale to často poznáme. Je tedy **výraz**, jak se jeví v obličeji nebo pohybu těla, prostředkem poznání. Není snadné to rozseknout, na jedné straně pouhé tělo a na druhé straně jen jevy duševní. Na příklad radost. Radost se projevuje pohybem neb rozzářením očí, což jsou jevy tělesné, které nejsou jenom tělesné, ale také duševní. Zrovna tak při **vnímání řeči** nemůžeme rozseknout to, co je hmotné, a to, co je duševní. Je nám docela jasno, že zvuk je něco jiného, než slyšené, že písmeno je něco jiného, než to, co znamená, ale přece je mezi tím úzká souvislost. Malé dítě a primitiv do značné míry ztotožňují slovo a věc, kterou označuje.

Třetím projevem duševního života je **jednání**. Jednáním se projevuje člověkovu chtění.

Duševní jev: myšlení cítění chtění

Hlavní projev: řeč výraz jednání

Řečí se ovšem projevuje také cítění (na př. citoslovci) a snažení (rozkazy). Kromě toho má řeč stránku výrazovou; táž slova pronášíme různým tónem, na př. váhavě — energicky, vlídně — stroze atd. Výraz obličeje nebo pohybů těla jest nejen výrazem cítění, nýbrž také rázu chtění (na př. rozhodnosti, odmítání) nebo myšlení (výraz soustředěný, zasněný). Jednání, které přímo zobrazuje myšlenky, je řeč, třeba jen řeč posuňková nebo gesta zdvořilosti.

Psychologie — věda o chování živočichů.

Člověka můžeme v jeho jednání, řeči a výraze dobře pozorovat zvenčí, kdežto jeho prožívání nám není tak jasně dáno. U zvířat a nemluvnat pak jsme odkázáni jen na pozorování zvenčí. Živočichové mohou být zkoumáni ve svém chování.

Řeč, výraz a jednání se souhrnně nazývají **chování**. Mnoho amerických psychologů soudí, že psychologie se má omezit na výzkum chování (behavior) — t. zv. **behavioristé**. Chování je děj tělesný a není tedy podle nich třeba uvažovat o duševních jevech. Ale abychom pochopili řeč, výraz i většinu jednání, potřebujeme vlastního prožívání. Behaviorismus je vulgární materialismus, který nedbá duševních jevů. Tento nedostatek se snaží nahradit tím, že sleduje účel chování, a tím je zařazuje do větší souvislosti, čili chápe. Ú zviřat je účel snadno poznatelný, ale u člověka bez porozumění řeči a výrazu jen někdy.

Psychologie se tedy definuje jako věda o chování živočichů. Tuto definici přijímají i někteří z těch, kteří se také zabývají prožíváním. Pak nejsou vulgárními materialisty jako behavioristé, neboť vědí, že chování se dá pozorovat také z nitra.

V tomto rozšířeném smyslu je význam pojetí psychologie jako vědy o chování ohromný. Již se nezkoumají jen vnitřní duševní děje, nýbrž i jejich zařazení do celku životního dění.

Duševní život oddělujeme od tělesného jen v abstrakci.

Platí to ještě jinak. My dnes v novověku víme oproti starověku a středověku, že duševní život je vázán na **mozek**, že tu je nějaká souvislost toho, co se děje v mozku s duševním životem. Třeba má-li člověk těžké zranění mozku nebo jen otřes, vždy to na duševní život nějak působí. Mozek, zhruba pozorován, je hmota zvrásněná, velmi měkká, ve které je mnoho krve; dá se zkoumat mikroskopicky, při čemž se objeví na něm mnohé složitosti, buňky a vlákna, což ovšem naprosto není nic duševního. Mozek, který zkoumají anatomové, o kterém se učí ve fyziologii, to je v činnosti něco živého, i když ti anatomové to zkoumají až mrtvé. Naše city, snahy a všechn duševní život je podmíněn mozkiem a doposud se nikomu nepodařilo dokázat, že by se vyskytovaly nějaké duševní jevy bez mozku.

Člověk je celek a v tom nějak to duševní souvisí s tělesným. Na př. při výrazu citu, při řeči, v jednání. Říká se, že člověk tvoří celek, který má stránku tělesnou a duševní. Jest možno je oddělit jen v abstrakci, to znamená: odmyslit si jedno a všimát si druhého. Když abstrahujeme od duševního života, máme před sebou pouhé lidské tělo a můžeme si všimát, jak reaguje na poškození, na úder, na světlo, teplo nebo toho, jak obíhá krev, a jiných věcí, které s duševním životem přímo nesouvisí. Ale to je abstrakce, zanedbání jednoho, té duševní stránky. Rovněž tak je tomu při pohledu psychologickém, které si všímá jen toho duševního, co člověk vnímá, cítí, představuje si, nač myslí, oč usiluje a se snaží a zanedbává to tělesné. To je zase abstrakce od tělesného a to abstrakce někdy velmi nesnadná. Psychologie je dílčí věda, která od tělesného abstrahuje, ne že by to popírala, ale vybírá si jenom jednu stránku, totiž duševní jevy, a při tom má na paměti, že je to jenom jedna stránka a že je někdy nutno všimát si také té druhé, tělesné. Už když se jedná o vnímání, musí se zajímat o oči, uši, jak ty zvuky do nich přecházejí, ale oko je hmotou. Tyto dvě stránky jsou spolu srostlé, ne že by se nějak připojovaly k sobě a zase se mohly oddělit. To by to pak psychologie měla

Poznámky:

Poznámky: mnohem jednodušší, neboť by se zabývala jenom duší, která by měla svou vlastní zákonitost, a pokud by se jednalo o tělo, to by byla jen taková zahraniční politika. Tedy něco, co může být někdy velmi důležité, ale co se přece jenom dotýká zvenčí. Ve skutečnosti jsou ty souvislosti daleko užší.

Psycholog, který by se chtěl vyhnout tomu, otázce existence duše, mluvil by místo o duši o mysli. Člověk má mysl a tělo. To slovo *mysl* není tak obvyklé a není zatížené takovou theologickou minulostí. Psychologie by byla vědou o mysli. Toto stanovisko zaujali Angličané, kteří sice k náboženství byli skeptičtí, ale neútočili proti němu.

Význam biologie a sociologie pro psychologii.

Mezi životními ději a duševním životem jsou jiné, užší souvislosti, než dosud zmíněné. Řekli jsme, že biologie, nauka o životě, je naprosto nezbytnou pomocnou vědou pro psychologii, nauku o duševním životě. A bylo dokonce řečeno, že **duševní život je uvědomělou stránkou života tělesného, že je uvědoměním tělesných reakcí**. To je definice psychologie, která zdůrazňuje živočišnou nebo životní stránku duševního života, definice **biologisující**, definice, která se snaží zařadit duševní život člověka do živočišných jevů vůbec. Od definice, že psychologie zkoumá chování živočichů, se liší tím, že výslovně uvádí také prožívání, resp. uvědomění jako znak duševnosti.

Smysl této definice je buď ten, že duševní dění je uvědoměním nervového (resp. mozkového) dění, nebo že duševní život je ve všech případech uvědoměním chování, které má pro tělesný život význam (jako na př. udržení těla jídlem, ochrana před zimou, útěk před nebezpečím). O souvislosti nervového dění s duševním životem budeme mluvit ještě dále. Tvzení, že všechny duševní život je prostředkem tělesné existence, je nesprávné. Je to protiklad proti dřívějšímu, také nesprávnému učení, že tělesná existence je jen prostředkem, podkladem a nástrojem hodnotného života duševního, na př. myšlení (Aristoteles) nebo náboženství. Protikřesťanská německá filosofie (Nietzsche) se pokoušela duševní život podřadit úplně pod elementární životní cíle. (Ukojení pudů, boj o život.) Tím byl také odůvodňován nacionalismus — cílem národa jest jeho životní zdatnost a rozmach, ne snad spolupráce na vše lidské kultuře.

Každá definice má tu vadu, že nevystihuje plně svůj předmět. Pořádali jsme si dříve jinou definici duševního života; že psychologie se zabývá prožíváním jednotlivce s hlediska subjektivního. I tam se ozývá slovo »prožívámí«, tedy život. Žádná z definic, kterou podáváme, nevystihuje ve skutečnosti docela všechno, ale z toho neplyne, že bychom neměli definic používat.

Jednou vadou této definice biologisující je, že si nevšímá společenské stránky duševního života, a proti ní byla tedy podána **definice sociologisující**, t. j., že **duševní život je v jednotlivci uvědoměnou stránkou společenského dění**. Zde se klade důraz na to, že to, co si člověk uvědomuje, se odehrává ve společnosti nebo mezi ním, jednotlivcem

a společností, že jeho duševní život je z té společnosti odvozen. Rozvíjení této definice se věnujeme později. Je to zrovna tak důležité, jako když řekneme, že jde o uvědomění života tělesného, a tak ty dvě vědy, biologie a sociologie, jsou v nerozlučné souvislosti s psychologíí. Těmito dvěma definicemi jsou vytčeny dva hlavní podklady duševního života, totiž tělesný život na jedné straně a společenské dění na straně druhé.

Poznámky:

III. Nervový systém a duševní život.

Zde si všímáme tělesného života ve vztahu k životu duševnímu. Jedna z těch souvislostí je vztah duševního života k mozku. Šířeji řečeno duševního života k nervovému systému, jehož je mozek jenom částí. U člověka je mozek po stránce velikosti nejrozvinutějším orgánem nervovým a proti zvířatům je poměrně k tělu a ostatním částem nervového systému lidský mozek největší. Veliká zvířata mají mozek přirozeně také veliký. Ale v poměru k váze jejich těla je to málo ve srovnání s člověkem; někdy dokonce ohromná zvířata, jako na př. pravěcí ještěři, měla nesmírně malý mozek, který vážil několik dkg. Tedy po stránce váhy i po stránce plochy kůry mozkové, která je stěsnána do lebky v mnoha závitech, je lidský mozek na prvním místě. Ale je to jenom vrcholný orgán nervové soustavy. Nás, jako psychology, poněkud zajímají i ty nižší součásti, a to **mícha**, pak t. zv. **periferní autonomní systém nervový**, pak **prodloužená mícha** a **mozeček**. Co se týká mozku, je pro nás důležité rozlišení na **polokoule mozkové** (velký mozek), které jsou viditelné při odkrytí lebky shora, a části ostatní jimi přikryté (subencephalum: t. j. střední mozek a mezimozek; zde je kmen mozkový a kmenová ganglia).

Když psychologie došla k poznání, že nervový systém a mozek je pro duševní život důležitý, že je jeho nezbytnou podmínkou, zajímali se psychologové velmi o složky a funkce mozku a zdálo se, že je nutné, aby každý psycholog studoval podrobně tuto část fyziologie. Řada psychologů před 50—80 lety byla velmi dobrými znalci fyziologie mozku a hleděli se odtud dopátrat poznatků psychologických. Ukázalo se však, že výtěžek pro psychologii není příliš veliký a fyziologové dokonce vytýkali psychologům, že fantasírují, že si vymýšlejí mozek, aby vyhovoval představám psychologickým, že to je t. zv. mozková mythologie, bájesloví, že si představují v mozku věci, které v něm zjištěny nebyly. Proto další generace psychologů v této horlivosti ochabla a zajímala se spíše jen o věci čistě psychologické. Ale tím není řečeno, že poznatky fyziologie mozkové by byly pro psychologii bez významu. Nejsou ale tak pokročilé, aby se z nich mohl rozvinout a na ně připojit celý psychologický systém, přesto že tato věda, fyziologie mozku, pokračuje stále a dochází dále a dále k novým, velmi důležitým výsledkům.

Mícha.

Vezmeme-li to od míchy, jakožto nejnižšího poschodí nervového, je u člověka souvislost duševního života a míchy jenom zprostředko-

Poznámky:

vaná, ne přímá. Když člověk něco cítí, myslí nebo jedná, něco chce, tak k tomu nestačí funkce míchy a není vždy nutná, nýbrž je potřebí funkce mozku. Mícha na jedné straně zprostředkuje některé dojmy s povrchu i nitra těla do mozku a tím se dostávají do vědomí, je tedy orgánem citlivosti, vnímavosti, **sensitivním**; na druhé straně, vycházejí-li z mozku podněty k jednání, procházejí z valné části míchou a pak jdou k svalům, kde se proměňují v pohyb. Má tedy mícha zprostředkující **funkci motorickou**, pohybovou. Na př.: může se stát, že pro poruchu míchy člověk ztratí citlivost od pasu dolů (uměle při operacích). Jeho duševní život je ochuzen, poněvadž vedení ze spodní části těla do mozku je poškozeno. Rovněž tak může nastati ochrnutí pohybové, na př. že člověk nemůže hýbat nohama, protože nastane onemocnění nebo poškození míchy a tím je zase jeho duševní život poškozen. Podrobnosti těchto poruch, jejich tělesný rozsah nás zde nezajímají. Vedle toho míchou probíhají a jsou řízeny některé důležité reflexy. (Reflex je jednoduchá vrozená reakce.) Jsou to mimo jiné reflexy vyměšovací a reflexy pohlavní. Reflexy jsou bezděčné. U člověka jsou ovšem tyto reflexy kontrolovány vědomím a k tomu je potřebí spojení mozku s míchou — a nejsou jen kontrolovány, nýbrž dostávají také podněty z představového života. Zvláště se to týká reflexů pohlavních. Na ně působí silně dojmy zrakové, sluchové, čichové, nebo pouhé představy. Jsou ještě jiné takové reflexy, které pro duševní život mají význam, ale v míše mohou probíhat vůbec bez účasti duševního zásahu; jsou to různé reflexy únikové, na př. škubnutí, když je člověk píchnut, nebo když mu něco jinak působí bolest. Tyto reakce probíhají bezpečně i bez účasti mozku, ovšem u člověka velmi často jsou kontrolovány vědomím a zdokonalovány.

Při tom se zde nebudu šířit o podrobnostech fyziologických, že na př. při takovém reflexu na bolest, únikovém, musí být nějaký orgán v kůži, který tu bolest přijímá, nervy, nervová vlákna, která podnět vedou do určitého místa míchy, pak ganglia v míše, odtud vedení do svalů, které působí škubavý pohyb.

Podobná taková spojení na jiná místa jdou z t. zv. **prodloužené míchy**. Zase jde o reflexy, nevědomé pohyby, které však pro člověka mohou mít i duševní význam, mohou být duševně kontrolovány, ovládnuty, nebo je tu spolupráce duševního a ryze mechanicky probíhajícího reflexu. Je to na př. kašláním, kýcháním, mrkáním nebo sevření víček, dopadá-li na oči prudké světlo, slzení. Jiné z těchto reflexů se týkají přijímání potravy, polykání, u kojenců ssací reflex, u každého člověka slinění a jemu podobné vyměšování žaludeční šťávy, které nastává ještě dříve, než se jídlo dostalo do žaludku. Také reflex zvracení. Centra těchto reflexů jsou v prodloužené míše a tyto reflexy mohou probíhat bez veškeré účasti vědomí a chtění.

Z mozku vycházejí podněty buďto kontrolující, zdržující (třeba aby člověk nekýchl, nebo aby zadržel kašel), nebo podněcující. Nebo jindy je to přímo spolupráce u polykání. Polykat můžeme jenom reflexivně, když dostaneme nějaké sousto nebo slinu do hrtanu. Ale můžeme si to předem připravit, abychom polykali při jídle; víme, kdy polkne a kdy ne. Můžeme si to tak zařizovat, abychom se polykání bránili, když se polykat nemá. Zde tedy působí dvojí nervová činnost, jednak refle-

xivní, která působí vždycky, když se do hlitanu něco dostane, jednak vědomá činnost, která na to může mít vliv.

P o z n á m k y :

Autonomní systém nervový.

Slovo autonomní, samosprávný, znamená, že je funkčně samostatný vůči vědomému chtění, chtěnému jednání. Není to tedy označení podle místa, kde je tento systém, nýbrž podle toho, že je od vědomého, chtěného jednání nezávislý. Proto se do něho počítají místně různé části nervového systému. Především jsou to nervové provazce podél míchy na obou stranách, t. zv. periferní autonomní systém, dále solární pleteň na břišní straně. Konečně některé části míchy a mozku kromě kůry mozkové. Autonomní systém nervový řídí mnoho dějů uvnitř těla (oběh krevní, trávení atd.). Co tento systém autonomní dělá, na to člověk přímo svou vůlí působit nemůže. Na př. nemůže chtít zčervenat nebo zblednout. Nemůže chtít, aby mu tlouklo srdce, nemůže chtít, aby dostal husí kůži atd. Výjimečně existují individua, která to dovedou, která dovedou svou vůlí působit třeba velké zvolnění srdečního tepu, nebo dovedou způsobiti zčervenání nebo i ohraničenou červenou skvrnu na určitém místě těla. Některé z těchto výjimek se dají vyložit docela jednoduše, že totiž ten člověk si velmi živě představí jako skutečnost, že třeba vstupuje do studené vody, čímž si vyvolá husí kůži. Následky této představy jsou takové jako u normálního člověka skutečný vstup do studené vody. Tato představa má v tomto případě tak silný účinek, jako pro jiného člověka vjem. Vykládá se, jak lidem se hrůzou ježí vlasy na hlavě, když poslouchají hrůzostrašné příběhy. I u obyčejných lidí se může z představy vyvolat taková změna, která je zprostředkována tímto autonomním systémem. Jiné úkazy, které dovedou takoví abnormální jedinci vyvolat na těle působením systému jinak na vůli nezávislého, vyloženy ještě nebyly.

Pro psychologa je důležité, že prudké city, **afekty**, mají následky tělesné, které provádí, zprostředkuje právě tento autonomní systém. Jsou to zčervenání **ze studu**, **z rozpaků**, zblednutí **ze strachu**, z hrůzy nebo účinky strachu na zažívací ústrojí, pocení, tlučení srdce, změna barvy při **vzteku**. Všechny prudké city účinkují pronikavě na tělo a to zprostředkováním tohoto systému nervového. Jsou lidé, jichž autonomní systém je labilnější, snáze reaguji, jiní, kteří mají tento systém méně vzrušivý, na př. nechvějí se tak snadno, ani neblednou, ani nejeví jiné tělesné stránky strachu. Do jisté míry tyto tělesné projevy prudkých tělesných citů patří k citům samým, takže můžeme říci, že se neradujeme, netruchlíme, nebojíme, nevztékáme jenom mozkiem a duševně, nýbrž celým tělem. Všeobecně jsou známý účinky radostné nálady na průběh tělesných funkcí, a naopak zase následky smutku. Kromě jmenovaných zřejmých změn děje se v těle řada změn, na př. zvýšení hladiny cukru v krvi při strachu a vzteku.

Lokalisace duševního dění v mozku.

V mozku samém se zhruba rozlišují polokoule mozkové (velký mozek) a pod ní centra nižší (střední mozek a mezimozek). (Mozeček,

Poznámky: důležitý pro koordinaci pohybovou, necháváme stranou.) Je to velká řada jednotlivých orgánů, které zde jednotlivě nebudeme probírat. Mozková kůra je položena pod lebkou, nemluvíme-li o blanách, které ji obalují (kůra polokoulí mozkových, říká se jí šedá hmota; pod ní je hmota bílá).

Byla vyslovena domněnka, že lebka je utvářena tak, jak je utvářena tato kůra. Je-li nějaké místo na té kůře rozvinutější, je prý na lebce na tomto místě výstupek. Podle této domněnky by se dalo soudit z útvaru lebky na stav mozku a odtud dále na stav duševní. To na př. učila t. zv. **frenologie**, »leboznalství«. Zakladatelem frenologie byl vídeňský lékař **Gall** (1768—1828), který pak dlouho působil v Paříži. Byl velmi dobrým pozorovatelem a jeho pozorování o souvislosti tvaru lebky s duševními vlastnostmi nejsou zcela zavřiženíhodná. Ovšem kdybychom to začali zkoumat vědecky a kritizovat, neobstál by někde vůbec a jiná pozorování by se ukázala sice souvislostmi, ale jenom souvislostmi volnými, ne přísnými. A je jisto, že se nemůžeme podívat na určité místo lebky a odtud bezpečně soudit, jaké má člověk duševní vlastnosti.

Ale naskytá se otázka, jak to je s částí mozku, která se skrývá pod určitým místem lebky. Jsou tam skutečně »buňky«, jak se tomu říká populárně, pro určité schopnosti, nebo pro určité povahové vlastnosti? Některé buňky, populárně řečeno, nebo přesněji řečeno některé okrsky, které se skládají z miliard buněk, tam objeveny byly, a to především ty, do nichž přicházejí nervová vlákna z různých smyslových orgánů, na př. z oka, ucha, nosu, jazyka a zadního patra, nebo hmatové dojmy z celého těla. Byla tam zjištěna místa, která jsou koncovými stanicemi pro podněty, které přicházejí z nohou; jsou umístěna nejvýše, na temeni, a naopak ty, které přicházejí z hlavy, jsou umístěny nejnižší (nad ušima!), takže se mluví o t. zv. mozkovém člověku; ale ten je obrácen vzhůru nohama, a co odpovídá hlavě, je plochou rozsáhlejší, než to, co odpovídá nohám, přestože nohy jsou tělesně daleko větší a těžší než hlava. Samozřejmě, že pro hlavu toho tam musí být více, protože na hlavě jsou nejdůležitější smyslové orgány. Vedle přijímacích ploch pro podněty ze smyslů jsou v mozku plochy, z nichž vycházejí podněty k spořádaným, účelným chtěným pohybům.

To se skutečně podařilo lokalizovat, ale tím není vyplněna mozková kůra celá. Podařilo se přibližně zjistit místa důležitá pro rozumění a používání řeči. Zůstávají tam okrsky ještě jiné, z nichž u mnohých není přesně určena funkce. Jsou nutnou podmínkou pro paměť, myšlení a chtění, zejména lalok čelní. Jsou to taková prázdná místa na mapě, jako neznámé pevniny. Nebylo přesně zjištěno, co jim odpovídá, a badatelé se snažili tam lecos pokusně umisťovat.

Někteří fyziologové se domnívali dříve, že v tom místě, kde končí nerv zrakový, je přímo nějak lokalizováno (umístěno) vidění, a v místě, kde končí nerv sluchový, že je lokalizováno slyšení. Při tom se opírali o to, že porušení okrsku výronem krve nebo zraněním mozku, má za následek v prvním případě duševní slepotu, v druhém případě duševní hluchotu. V těchto případech smyslový orgán, t. j. ucho, oko, je úplně zdravý, ale člověk nevidí, resp. neslyší. Tato místa mozková jsou nutná

k tomu, aby člověk slyšel, viděl; nestačí, aby měl v pořádku jen smyslové orgány.

Poznámky:

Ale není zcela správné umisťovati duševní děje takto do jediného místa mozku. Duševní život je v souvislosti s tím, co se v mozku děje, ale nejenom na jednotlivém místě, poněvadž to je jen jedna stanice, kterou ten vzruch nervový prochází. A mozek je činný v jistém smyslu jako celek (ač ne všechna místa najednou). K určitému duševnímu stavu je zapotřebí činnosti mnoha buněk, často na různých místech mozku. Proto se přesná lokalizace, zvláště vyšších činností duševních, dlouho nedařila.

Při tom ovšem tato různá místa mozková jsou podkladem pro tyto duševní jevy, podkladem nezbytným, a když jsou porušena, odpovídající duševní děj nemůže nastat.

Poškození mozku.

Některé defekty duševního života, způsobené mozkovou poruchou, se však po nějaké době zmenšují, nebo vůbec zmizí. Po mozkové mrtvici (výronu krve v mozku) třeba člověk nemůže vůbec mluvit. Po nějaké době se to může částečně napravit a opět je schopen řeči, podobně u jiných ochrnutí. Náprava se vysvětluje tím, že jednak některé části mozku byly postiženy nepřímo, nebyly tedy přímo zničeny a mohou po nějaké době znovu fungovat, a za druhé tím, že části i naprosto poškozené byly ve své funkci nahrazeny jinými. Lidský mozek má dvě polokoule; lecos z toho, co bylo vykonáno v polokouli jedné nebo v obou společně, může býti nahrazeno výkonem polokoule, kde zbývá neporušený orgán. Podobně jako člověk, který se naučil psát rukou pravou, může se naučit i rukou levou. Kromě toho mohou někdy převzít funkci také některá místa sousední.

U krysa bylo pozorováno, že když se provádí destrukce mozku, ale tak, aby krysa zůstala živá, ubývá tím schopnosti její paměti, a to ne snad tak, že by se zničením určitého místa v mozku porušila paměť pro určitou věc, nýbrž všeobecně, čím více kůry mozkové je zničeno, tím je paměť oslabenější.

Těmito zkušenostmi není však předpoklad o **lokalizaci** duševních funkcí v mozku vyvrácen. U člověka nemůže libovolné místo mozku sloužit libovolné funkci. Mozek lidský je velmi složitě diferencovaný orgán, jehož různé části mají zcela určité úlohy, i když je přesně neznáme. Možnost zastoupení jednoho místa druhým není neomezená.

Kritika frenologie.

Ty výsledky dnešní nauky t. zv. lokalizační, t. j. umístění jednotlivých funkcí mozkových, jsou důležité pro kritiku frenologie, staré nauky, která hleděla z lebky poznati duševní vlastnosti člověka. Především se ukázalo, že některé části mozkové nemají dosud známou funkci, právě ty, které jsou na povrchu kůry mozkové a které by tedy mohly mítí vliv na utváření lebky. A ty, jichž funkci známe, se týkají pohybů tě-

Poznámky: lesných, vnímání těla; a když čteme ve frenologii, že lidé, kteří mají vysokou hlavu, vyvinutý temenní lalok, mají smysl náboženský, je to pouze fantazie, když by se to mělo opírat o to, co nalézáme na příslušných částech mozku. A tak je to s mnoha jinými výklady.

Pod polokoulemi mozkovými je celá řada orgánů nervových, které z části vykonávají tytéž funkce jako kůra, jenže jednodušším způsobem. Nejsou sídlem vědomého chtění. Mají význam pro provádění různých pohybů, mimo jiné výrazu citů. Kromě toho se tam podařilo přibližně lokalizovat centrum spánku, působící usnutí a probuzení. Také se tam předpokládají centra pro pudy (hladu a pohlavní).

To, co je důležité pro život citový a pudový a co určuje do značné míry povahu, to je umístěno snad docela jinde nežli na povrchu mozku, nebo spíše je určováno spoluprací několika mozkových orgánů. Vliv na útvar lebky by mohl býti jenom velmi vzdálený. Čelní lalok, který je důležitý pro myšlení, paměť, ale i pro city a snahy, a pro většinu duševního života vůbec, mohl by souviset s útvarem čela. U některých novějších autorů najdeme hypotetické lokalisace, které odpovídají tvrzením Gallovým. Matematikové mívají vyvinutý roh čela nad levým okem. Jsou korelace mezi tvarem čela a obecněji řečeno lebky a určitým druhem nadání. Jak to souvisí, to nám není známo. Na př. umělci, zvláště hudebníci, mívají zaoblené spánky, ovšem vřdycky také můžeme uvést příklady, které tomu neodpovídají. Dělati podle toho diagnosu, stanoviti pouze pohledem, ohmatáním lebky člověka, jaké je jeho nadání, není možné. A tím méně by bylo možno nějak tímto způsobem bezpečně zjišťovat vlastnosti povahové.

Je možné, že tvar lebky souvisí s duševními vlastnostmi způsobem docela jiným než prostřednictvím mozku. Totiž lidé různých tělesných typů mají na př. i různý tvar ruky. Jsou ruce štíhlé, jiné široké, ruce kostnaté, jiné zase masité. Tyto rozdíly tělesné stavby se projevují i v jiných částech těla a člověk, který je spíše oblý a kulatý, má takové i ruce. Také jeho hlava má tento druh stavby těla. Nebývá to tak vřdy. Může se stát, že ruka lidská je jiná, nežli tvar ostatního těla, ale přece jenom jsou zde určité souvislosti, a ty platí pro tvar lebky jako celku. Jsou lebky hranaté a jejich nositelé mají vůbec sklon k tělesné hranatosti, a jsou lidé s lebkami zaoblenými, a ti mají sklon k oblosti.

Celková stavba těla, je-li člověk štíhlý, široký, hranatý, je-li zaoblený, i jiné takové tělesné vlastnosti jsou v souvislosti s duševním svérázem. Tak se mohou některé vlastnosti jaksí zobraziti i v lebce. Ale není to způsobeno tím, že by ten mozek to nějak tak utvářel. Tyto souvislosti celého těla s duševními vlastnostmi nejsou ovšem zase tak jednoduché a zcela určité, takže dělati podle nich diagnosu duševních vlastností by bylo velmi choulostivé.

Zakladatel frenologie Gall si sliboval od frenologie velmi mnoho. Poukazoval také na abnormální lebky zločinců. (»Radové« pruského krále.) Před 70 lety byla vyslovena nauka italského psychiatra Lombrosa, že jsou rození zločinci, že takový zločinec má tělesné znaky degenerace. Tato nauka není správná a není ani zjištěno, že by se u zločinců vyskytovaly nějaké odchylné znaky tělesné častěji než u lidí, kteří zločinci ne-

jsou. Najdou se případy mezi zločinci, které mají části těla deformované, a různé jiné zvláštnosti, a jsou někteří lidé odchylní zároveň duševně i tělesně, kteří mají blíže buďto k zločinnosti nebo duševní chorobě, ale není nějaký jednotný typ rozeného zločince.

Poznámky:

Dvojí způsob pozorování člověka: prožívání a dění nervové.

Zkoumáme-li chování člověka, řízené jeho nervovým systémem, nemůžeme říci, kde přestává fyziologie a kde začíná psychologie. Když ovšem vycházíme z toho, co člověk prožívá, pak tu máme pásmo duševních dějů, které je něco zcela jiného než mozek, pozorovaný zvenčí, a jeho činnost zkoumaná nějakým fyziologickým rozbořem. Tu máme naprostou odlišnost hlediska. Je něco jiného, když popisujeme duševní děje, co člověk myslí, cítí, a na druhé straně, když je zkoumán mozek třeba mikroskopicky nebo umělými elektrickými proudy, nebo jsou zjišťovány přirozené elektrické proudy v mozku, stále probíhající.

Tyto proudy jsou různé podle toho, zda člověk spí nebo bdí. Při myšlení jsou nestejně, nepodařilo se sice poznat, na co člověk právě myslí, ale při zvukových představách jsou zřetelně jiné (silnější) než při představách zrakových. Zjistit vlny, vysílané mozkiem ven, se nepodařilo. Takovými vlnami by byla vysvětlena telepatie, t. j. přenášení duševních stavů na dálku. Paní Purkyňová-Pokorná uvádí ve své knize »Život tří generací«, jak její příbuzná příběhla vždycky nahoru k ní do bytu o patro výše, kdykoliv si vzpomněla, že by od ní něco chtěla, aniž by pro ni poslala nebo jí jinak vzkázala. Je to v některých případech fakt, který se dá ověřit, ale také zpracovat románově, zveličiti. Většina toho, co se o tom píše, je výmysl, ale to pochází z nekritického zveličení, dělají se z toho hrůzné a fantastické příběhy.

Z různosti předmětu psychologie - prožívání a předmětu fyziologie - mozkového dění někteří filosofové vvodili závěr, že jde o dvě zcela různé substance, na jedné straně **hmotu**, která se zkoumá buďto pohledem, nebo podrobněji použitím zvláštních metod, mikroskopováním, zbarvováním atd., na druhé straně že je to **duch** nebo jenom **vědomí**, které má člověk každý sám pro sebe a které je něčím zcela jiným než hmota.

Shoda zákonů psychologických s fyziologickými; Bergson.

Skutečně základní rozdíl tu je, že hmotu mozkovou, nervovou, pozorujeme jinak než svoje duševní jevy. Je to rozdíl noetický (poznávací). Přitom však obojí tvoří naprosto nerozlučnou souvislost činností, takže se to nedá od sebe oddělit. Na př. zabýváme-li se pamětí psychologicky, dospíváme k určitým zákonům, jak se člověk učí, jak zapomíná. Jestliže to zkoumáme fyziologicky u živočichů, dospíváme k docela stejným zákonům paměti; tyto zákony jsou stejného druhu jako zákony pro nervovou substanci vůbec, i tam, kde to nemá s mozkiem nic společného. Je celá řada zákonů, které byly vysloveny psychologij při pozorování duševních jevů a později byly nalezeny při fyziologickém výzkumu nervové substance.

Poznámky:

Tytéž zákony jsou stejně zjišťovány psychicky jako fyziologicky a proto soudíme, že jde v podstatě o jednu a touž věc.

Když to bylo zjištěno, uchýlili se ti filosofové, kteří tvrdili, že duše je samostatná, k vytáče, že paměť je něco hmotného, že paměť není prapodstatou duševního života, anebo že je dvojitá paměť: mechanická, která se řídí těmito fyziologicky a psychologicky zjištěnými zákony, a na druhé straně je vyšší paměť, která nepotřebuje vůbec mozků.

To bylo smělé tvrzení, které se nemohlo udržeti. Tímto způsobem se pokoušel obhájit samostatnost existence duše filosof **Bergson**.

Bergson postavil svou jednu knihu na tom, že se tenkrát nepodařilo přesně lokalizovat poruchu řeči, afasii (což je neschopnost rozuměti řeči, nebo neschopnost tvořiti hlásky, artikulovat). A protože se tenkrát tato lokalizace nepodařila, tvrdil, že neexistuje vůbec, že je to důkazem, že duše je něco jiného než mozek, že mozek je jen jejím nástrojem.

Pozdější výzkumy ovšem vyvrátily nemožnost lokalizace afasie a tak tento tenkrát silný Bergsonův argument padl. Jsou však ještě někteří myslitelé, kteří si představují, že je nějaký činitel, který používá mozků jako svého nástroje; nalezneme je především mezi filosofy, méně mezi vědci. Zajímavé je, že většinou končí ve spiritismu. Takovým filosofem, který hájil děj se co děj samostatnost duše, byl německý filosof **Driesch**. Sám Bergson, který byl člověkem solidně vědecky vzdělaným, měl o spiritismu přes všechny známé podvody mínění dosti příznivé.

Mozek a duše.

Někteří filosofové hájili představu, že mozek je jakoby budovou, ve které úřaduje duše, ale duše může tu budovu také opustit a když nastane poranění mozku, můžeme to přirovnati k náletu, který rozbije část budovy a úřady se přestěhují jinam, třeba do suterénu, kde úřadují dále.

Na tomto srovnání je něco správného. Řekl jsem, že v některých případech při porušení nějakého okrsku jedné polokoule mozkové může zaskočiti druhá polokoule. Po jisté době nastoupí a nahradí bvť ne dokonale to, co bylo porušeno. Podobná náhrada se může dít i v menším měřítku u sousedních částí kůry mozkové. Také srovnání se suterénem a křtem je možno přijmout, protože v mozku jsou části vyšší — kůra mozková, a části nižší — podkorové. Ale také se stává, že po mozkové chorobě, která kůru poškozuj, člověk mění povahu, na př. se stane méně morálním a víc zvířecím. Zůstává tak jenom neovládaná činnost center nižších. Nastane »přestěhování«, ale potom už to běží docela jinak. Ten člověk se svou povahou mění. Do jisté míry to lze někdy pozorovat u starých lidí. U nich tv vyšší funkce mozkové přestávají spíše fungovat než tv nižší a člověku ubývá velmi značně kritičnosti a různých jiných vlastností, získaných civilizací a výchovou; některé vlastnosti zůstávají nezměněny právě proto, že jsou podmíněny nižšími centry, která funkují doposud bez vážnějších poruch.

Jednoduchým řezem bílé hmoty mozkové, spojující čelní lalok s centry podkorovými, podařilo se v mnoha případech zbavit depresí

nebo neklidu těžké případy duševních chorob, aniž by ovšem byla odstraněna celá duševní choroba. Při porušení určitého místa v kůře mozkové pozorují se často různé následky. Některým chorobám mozkovým, které zasahují celou kůru, odpovídají však dosti určité změny duševních vlastností (na př. přivolávají různé nálady u sclerosis multiplex, ztráta vůle a lhostejnost u dospělých po encephalitis lethargica, kdežto u dětí neklidná pudovost bez schopnosti sebevlády).

Přechodný i trvalý vliv chemických látek na mozek (alkohol, kokain, morfium atd.) ukazuje, že duševní život je úplně podmíněn děním mozkovým.

Není však správné mluvit jenom o mozku, jakožto sídle duševního života, poněvadž to je jenom jeden orgán z celého souboru. Lidský duševní život souvisí s tělem celým, souvisí jednak se smyslovými orgány, očima, ušima, kůží, a na druhé straně s mluvením a s pohyby jiných svalů, zkrátka s celým tělem. Při tom některé části těla jsou ve velmi vzdálené, nepřímé souvislosti s duševním životem, kdežto jiné jsou v souvislosti velmi úzké, na př. oko nejen po stránce přijímání, že okem vidíme svět, nýbrž i po stránce projevoování, neboť okem a jeho okolím se vyjadřují duševní stavy. Je velmi důležité, když s člověkem mluvíme, nejen jej slyšet a vidět, ale přímo mu vidět do očí.

Psychofysický paralelismus. Husserl.

Pro psychologa jsou vztahy tělesné a duševní stránky člověka skutečně velmi důležitou věcí, jedna ze základních otázek. Psychologie v tom prodělala určitý vývoj. Původní zásada byla, aby se tyto dvě stránky člověka co nejvíce oddělovaly a aby se pozorovala každá docela zvlášť.

Descartes, jak jsem se o tom zmínil, zašel tak daleko, že tvrdil, že jsou to dvě různé substance, na jedné straně že je duše (on už jí říkal mysl, aby se vyhnul theologii) a proti ní tělo. Když to takto rozdělil, to už nebylo theologické učení, on se pokoušel o vědu; problém byl, aby takovéto oddělené bytosti na sebe navzájem působily. To je věc, která se může hezky předváděti v dramatech jako ve středověku (Spory duše s tělem), ale jakmile zanecháme těchto obrazných rčení a dramatického znázornění, pak jsme v koncích. Ale ještě dlouho po Descartsovi se udržela nauka, že jde o dvě docela nezávislá pásma. Jedno pásmo je pásmo duševních jevů, druhé jevů tělesných. Ta prý probíhají vedle sebe a nepůsobí ani tělesné na duševní, ani duševní na tělesné (**psychofysický paralelismus**). Na tuto nauku byla psychologie dokonce dlouho velmi hrda. Teprve, jak jsem se již o tom zmínil, když byl člověk zařazen do vývojové souvislosti s ostatními živočichy, začala se tato nauka hroutit a je dnes úplně překonána (což neznamena, že nemá v sobě správné jádro, viz dále u materialismu).

A uznáváme dnes methodickou zásadu, že jevy, tedy i duševní jevy se musí zkoumat v jejich souvislosti (s ději nervovými a životními vůbec) a ne samy pro sebe, což je jedna z hlavních zásad dialektiky. Descartes začal rozdělováním, poněvadž věda vůbec začíná analysováním.

Poznámky:

Poznámky:

Věda si vezme jeden úsek jevů a zkoumá je samostatně a nezávisle na ostatních. To je první krok vědy, analyzovat, oddělovat, zkoumat jenom určité jevy. Tak na př. geometrie se nestará o barvu, váhu a jiné vlastnosti těles a zkoumá jenom jejich tvar a vzájemnou polohu. Tak věda začíná, že si něco oddělí jako samostatný obor a to druhé zanedbá. Tak začala Descartova psychologie, nauka o duševních jevech.

Po jistou dobu je možno tímto způsobem postupovat. Dospěje se k poznatkům, které mají pro ten oddělený samostatný obor význam. Když věda pokračuje dale, narazí se na souvislosti širší. Tak se tomu stalo v psychologii a ukázalo se, že zkoumání duševních jevů bez zřetele k tělesným jevům je neúplné a můžeme říci: nesprávné. Nesprávné je tenkrát, když oddělíme obor duševních jevů neprodyšně a vůbec nechceme slyšet o souvislosti s tělesným.

Ve 20. století vznikla škola více filosofická než psychologická, která vědomě a programově se omezovala na pouhé pozorování duševních jevů. Byla to škola **Husserlova**, t. zv. **fénomenologie**.

Slovem **fénomeny**, jevy, jsou zde míněny jevy duševní a podle této školy je prvním a nejdůležitějším požadavkem vůbec, aby necnala stranou všechnu hmotu, která podle Husserla v pravém slova smyslu neexistuje a aby výhradně rozebírala duševní jevy. Při tom Husserl sám si představuje duševní jevy poněkud mytický, jako Kant; ne to, co se děje v jednotlivém člověku, nýbrž v nějakém vědomí vůbec, ve vědomí, které se vyskytuje společně ve všech rozumových bytostech. Někaké vysvětlení toho, proč člověk má zrakové nebo sluchové dojmy, proč vidí, slyší, že je to působením hmoty, která je okolo něho, to nechává jako vedlejší zaměstnání některým speciálním vědám. Čistou naukou je jenom rozebírání a pozorování jevů duševních. Samozřejmě že ti, kteří se soustřeďovali na tento úkol, mohli dosáhnout v takovém omezení určité virtuosity a dokonalosti. Proto z této školy vzešly také práce, které duševní jevy popisují velmi podrobně a velmi důkladně a můžeme z nich čerpat mnoho poučení, i když si nemyslíme, že by bylo nějaké mytické vědomí vůbec společné všem rozumovým bytostem. Ale jakmile chceme přejít k vysvětlování duševních jevů, musíme to omezení překročit.

Materialismus.

Důsledkem zkoumání souvislostí tělesné a duševní stránky člověka je zcela oprávněná nauka, která tvrdí, že duševní a nervové děje jsou totožné, místo neodvislého paralelismu duše a těla a místo učení o jejich vzájemném působení. Na jedné straně pozorujeme tytéž děje jako nervové, na druhé straně jako vnitřní život duševní. Vzniká však otázka, co je s těmi atomy a elektrony, které jsou v mozku. V duševním životě nic takového nepozorujeme. Proto byla vyslovena formulace, že **duševní život je celostátní stránkou nervových dějů** (W. Köhler). Že by se v duševním dění projevovala každá jednotlivá buňka nervová a jednotlivá nervová vlákna, nebo dokonce molekuly a atomy, o tom není řeči, nýbrž jde o celkové děje, kterých se účastní miliony a miliardy těchto buněk a vláken a které probíhají jedním směrem, totiž začínají vnímáním, jsou

zpracovávají a končí jednáním. U člověka to není jednání pouze rukama nebo nohama, dosti často je to mluvení. Někdy není jednání vidět; je to pouhé myšlení. Ale i myšlení je zvláštním, vyšším druhem jednání.

Musíme si všimnout nejen mozku, nýbrž funkce celého těla. Přitom u očí, uší a smyslových orgánů vůbec je ovšem souvislost s duševním životem velmi úzká. To je přímo dění ve smyslovém orgánu. Dojde-li optická vlna do oka, je to začátek děje duševního, začátek vidění, slyšení. Materialisté tedy tvrdí, že život člověka z vnějška zkoumá tělověda, zevnitř se jeví část téhož života jako život duševní, který zkoumá psychologie. Poněvadž jde o celostní stránku životního dění, nepozorujeme zevnitř žádné anatomické detaily. Prostorové umístění těchto dějů v mozku a v těle se v duševním životě jeví jen z malé části. Tak na př. někteří lidé umisťují svá citová hnutí do hrudi. Svoje vjemy umisťujeme mimo své tělo, což odpovídá tomu, že v mozku je plocha, přijímající dojmy z těla, jiná, než plochy přijímající dojmy zvenku. Zbývalo by vysvětlit, proč to, co materialisté pokládají za tělesné, zejména mozkové dění, znamená duševně celý svět kolem nás. Jde vlastně o obraz okolního světa, který se v mnoha věcech liší od toho světa skutečného, některé důležité znaky má však společné.

Mluvili jsme znovu o úzké souvislosti tělesné a duševní stránky člověka. Materialista je přesvědčen, že tu jde o totožnost; duševní stránka je stránkou nervovou, a nervové dění ovšem úzce souvisí s ostatním tělesným děním a úzce souvisí s nervovou stavbou. Proto konstatujeme souvislost mozku (nervové **stavby**) a duševního života (t. j. podle materialisty jisté stránky nervového **dění**).

Souběžnost duševních a tělesných dějů (psychofysický paralelismus vzniká tím, že totéž dění je poznáváno dvojím způsobem, přímo (z vnitřa) a nepřímým (z vnějšku). Přitom vnitřní poznávání nemá zvlášť poznávajícího a poznávané. Poznávající je částí poznávaného.

Nauka o souběžnosti duševního a tělesného dění, která je východiskem dalšího zkoumání, byla prudce napadána idealistickými filozofy, kteří jí vytýkali nesmyslnost — v běžné zkušenosti pozorujeme vzájemné působení tělesného a duševního a ne pouhou souběžnost. Učením o dvojím pohledu na tutéž věc (v přímém — duševním, nepřímém — hmotném) námitka nesmyslnosti odpadá. Zároveň tu máme příklad na dialektický princip totožnosti protikladů (duše a těla).

IV. Tělesný vzhled a duševní vlastnosti.

Rasová psychologie.

Přenášení způsobu myšlení a poznání fyzikálního nebo přírodopisného do psychologie není vždy správné. Schválně říkám přírodopis a ne biologie, což je moderní název vědy o životě, poněvadž jde o přenášení staršího způsobu myšlení ve vědě o životě. Tam se zůstávalo na tom, že živočišstvo i rostlinstvo je rozděleno v druhy a každý druh je pro sebe uzavřeným celkem, který má svoje zvláštní zákony. To bylo aplikováno také na člověka. Lidským druhům se říká plemena, resp.

Poznámky:

Poznámky: rasy, do nichž se dělí podle tělesných znaků, a je možno se o to pokusit i podle znaků duševních.

Anthropologie se kloní k názoru, že všichni lidé povstali z jednoho druhu živočichů; jednotlivé rasy a plemena mají tedy daleko více společného, než se na první pohled zdá, i původem, i vlastnostmi nynějšími. Naproti tomu byla tendence dosti rozšířená v anglosaské vědě a vystupňovaná zvláště v německé vědě, příkře zdůrazňovat mezi jednotlivými rasami a plemenem rozdíly, jako by na př. černoši byli nějakým plemenem méně cenným než běloši, jako by některá rasa byla svou přirozenou povahou předurčena k tomu, aby byla ovládána některou rasou vyšší. Tvrdilo se, že bílá rasa je nade všechny, tedy i nad žlutou, nad Čiňany a Japonce, a ještě úžeji, z evropských ras byla vybrána jedna, a to ta, která je rozšířena v severních krajích, nordická rasa, a ta byla označena za nejhodnotnější. Původcem theorie o nadřazenosti bílé rasy není Němec, nýbrž Francouz **Gobineau** (1853-5). Čím je člověk bělejší, tím je hodnotnější. H. S. Chamberlain ji šířil mezi Němci. Politicky se hodila tato theorie německému imperialismu a nacismu, ačkoli nedalo se to nijak uvést ve vědecký systém, poněvadž vůdcové německého fašismu k nordické rase nepatřili. Brát tedy tuto nauku vážně není vůbec možno. Nicméně měla přece praktické důsledky, třeba při výběru SS nebo při výběru českých studentů na německá studia atd.

Jiná, slabší these říká, že lidé různých ras se od sebe liší duševně tak podstatně, že si vůbec nemohou rozumět, že náboženství nordika je jiné než náboženství a životní názor člověka rasově východního a jiné než člověka rasově středozezemního. Jsou to prostě zcela různí živočichové, každý z nich žije, myslí, cítí a jedná docela svým způsobem.

To je také dosti zřejmý nesmysl. Ale přece jenom německá psychologie brala tuto myšlenku vážně a pokusila se charakterisovat každou z těch ras evropských po stránce duševní a zdůraznit jejich odlišnosti. A od tohoto tvrzení naprosté různosti rasové mezi plemenem východním, severním a středozezemním není daleko k tomu, aby se učilo, že každé plemeno má si upravit svět podle svého, bez ohledu na ostatní; to, které je fysicky nebo válečně nejmocnější, je povoláno k tomu, aby ovládalo ostatní. To jest, i kdyby se snad neučilo naprosté suverenitě a přirozené nadřazenosti jednoho plemene, přece jenom z této these vyvěrá nacismus, který zamítá myšlenku, že lidstvo tvoří jeden celek, že jeho jednotlivé složky se musí navzájem dorozumět.

Tedy němečtí psychologové přenesli myšlenku živočišného druhu na člověka. Podobně jako byly činěny pokusy s tím, aby v lidských hřebčincích byla pěstována nordická rasa, tak také tímto stylem uvažovali někteří němečtí psychologové. V Praze to byl prof. Scola a prof. Hippus, kteří zcela s vážnou tváří o tom psali knihy a podnikali studie. Na příklad za asistence SS byli v Polsku sehnáni Poláci, prostí lidé i inteligence, a Hippus se svými žáky s nimi dělal psychologické pokusy. Přitom se ukázalo, že inteligence se k tomu chovala velmi odmítavě a nebylo snadno dosáhnouti základních podmínek psychologického vyšetřování, aby totiž mezi zkoušeným a zkoušejícím byl přirozený, klidný vztah.

Učení o nerovnosti ras šíří nejen Němci, nýbrž také jiní národové, kteří ovládají příslušníky jiných ras. Fašistům blízcí sociologové jako **Sorokin**, jsou jeho horlivými zastánci, i když kritisují učení o primátu nordické rasy.

Poznámky:

V Německu byly tyto rasy i psychologicky popsány poměrně dobře, ale když tito psychologové překročili hranice, dělali to většinou podle své fantazie a nikoli podle skutečnosti. Tak popisovali, jaký je rasově psychologicky člověk východní rasy a zjistili, že jeho rasa je taková, že je jedine schopen býti otrokem; v podobném stylu se zkoumala i orientální rasa, ke které patří mnoho židů, a zase zjistili, že podstatně od narození svým rasovým původem musí býti žid rozkladným elementem. A to bylo vydáváno za docela vážnou vědu a byly o tom psány knihy.

Duševní rozdíly mezi rasami existují. Ale není docela přesně zjištěno, které zvláštnosti duševní to jsou, poněvadž ty vrozené a rasové rozdíly se kříží s vlivy docela jinými; bylo by nutno lidi různých ras vychováti zcela nezávisle na určitém prostředí a pak by bylo teprve možno je srovnávat.

Židé.

Tak na př. židovské vlastnosti, které jsou jistě charakteristické, pocházejí do značné míry z toho, jaké bylo zaměstnání a jaký byl osud židů průběhem celých tisíciletí. Při tom je nutno dále říci, že židé nejsou žádná jediná a jednotná rasa, nýbrž že i u nás, ve střední Evropě, mnoho židů nepatřilo k běžnému typu rasovému. Jinde židé patřili k jinému rasovému typu. Někteří židé, aby tyto rasové předsudky vyvrátili, zase tvrdili, že není žádných společných tělesných vlastností, které by měli třeba středoevropští židé, což je také nesprávné.

Existují tělesné vlastnosti společné středoevropským židům, nejsou však přesně ohraničeny. Je možné, že některé vlastnosti duševní s tím souvisí, je však holým nesmyslem přisuzovat tělesné rase ty vlastnosti, které si získali židé jako obchodníci a lichváři, jako finančníci a kapitalisté, nebo jako rabíni.

Existují skutečně určité vlastnosti, určitý druh nadání často mezi židy. Takže na př. je mezi nimi mnoho matematiků, dost šachistů; také se jich hodně zabývá filosofií, tedy častý sklon k **abstraktním** vědám a zaměstnáním. Dále je u nich často nadprůměrné nadání **verbální**, takže mezi nimi často najdeme lidi, kteří po této stránce vynikají, ať ve znalosti řeči, či ve slovním vyjadřování. To jsou vlastnosti, které se dají statisticky zjišťovat; zase jsou to jen korelace mezi příslušností k židovstvu a určitým nadáním a najdeme mezi nimi i případy zcela opačné, totiž nenadání v tomto směru.

Skutečné rasové souvislosti.

Psychologie se musí ptát, nejsou-li přece jen nějaké podstatné rozdíly mezi lidmi různé barvy, pleti, nebo různých evropských ras, z nichž

Poznámky:

některé se vyznačují dlouholebostí, jiné krátkolebostí, pleti světlejší nebo tmavší, jiné mají štíhlejší postavu, jiné zavalitější atd., a zdali těmto rozdílům odpovídají také rozdíly duševní. Odpověď na to je, že rozdíly mezi lidmi, kteří se liší fysicky, mohou být také duševní. Ale celá Evropa představuje obyvatelstvo rasově mnohonásobně smíšené, takže se docela dobře může stát, jak na to Němci sami upozorňovali, že někdo, kdo je typem rasově středozemního člověka, je duševně typem člověka severního a že tedy z pouhého pohledu nebo z měření lebky nemůžeme souditi na jeho duševní dispoziční. Tedy i kdyby tomu tak kdysi bylo, že byly značné rozdíly mezi severním, středozemním a východním člověkem, dnes je to pomícháno, že takové jednoduché souvislosti mezi tělesnými a duševními znaky jednotlivých ras není.

Psychologie se ovšem nespokojuje s takovýmto skeptickým prohlášením, protože může provádět přesná měření. Můžeme zařaditi do stupnice barvu pleti, délku lebky atd. na jedné straně, a prováděti psychologická měření na druhé straně. Dostaneme jakousi souvislost. Příklad takového měření je ten, že dětem školního věku byl změřen lebeční index délko-šířkový, tedy poměr šířky lebky k délce (podle toho se dělí lidé na dlouholebé a krátkolebé), na druhé straně byl zjištěn jejich školní prospěch, nebo jindy byla zjištěna jejich inteligence měřením. Bylo to měřeno v Německu. Ukázalo se však, že mezi rozměry lebečními na jedné straně a rozumovým výkonem na druhé straně není žádná souvislost. Ovšem německý rasovědec si pomohl z tohoto výsledku tvrzením, že děti nordické, tedy dlouholebé, se vyvíjejí déle; zatím co krátkolebí se zarážejí ve vývoji dejme tomu ve 14 letech, dlouholebí se vyvíjejí třeba do 20 let, a tím pak toho krátkolebého značně předčí. Jsou také taková měření, která srovnávají, jak jsou početně dlouholebí a krátkolebí zastoupeni v různých vrstvách obyvatelstva, kolik je dlouholebých, kteří jsou vyššími úředníky, podnikateli, velkoobchodníky, továrníky atd. na jedné straně, a na druhé straně jak je tomu ve vrstvách společensky nižších. Jedno z těchto měření (O. Ammon 1893), které bylo poměrně malého rozsahu, ukázalo, že dlouholebých bylo v určitém kraji Německa ve vyšších vrstvách více. Ale z toho nemůžeme uzavírat, že by tomu bylo zrovna tak, kdybychom takové měření podnikli v Čechách. Tento výsledek vyžaduje vysvětlení, ale nedá se zobecniti. Je docela možné, že v některých národech lidé různých společenských vrstev se liší poněkud tělesně, zejména tam, kde se vyšší vrstva vytvořila z dobyvatelů, totiž přišel jiný národ, bojovný, který si podrobil národ usedlý. Pak tam skutečně vznikly dvě vrstvy společenské, které se lišily plemenem. Tento rozdíl se sice poznenáhlu zmenšoval, ale jeho stopy mohou být znát ještě dnes. Ale to nedokazuje, že ta rasa dobyvatelů je od přirozenosti lepší.

Jiná souvislost je mezi barvou pleti a způsobem představového života; u lidí, jichž pleť je tmavší, se ukázalo, že jejich představový život je živější, než u blondýnů. Při tom při všem jsou to jenom slabé korelace.

Korelace

Korelace je souvislost, ale ne nutně těsná souvislost. Dejme tomu, kdybychom ve škole si vybírali děti od 6 do 14 nebo do 15 let a vybí-

Poznámky:

rali bychom ty největší, bez ohledu na třídu a na druhé straně ty nejmenší, a nechali bychom je počítat, ukázalo by se, že ti největší umí počítati nejlépe, a ty nejmenší počítají nejhůře, nebo neumí počítati vůbec. Ale byly by také případy, že některé dítě by bylo malé, nebo dokonce velmi malé a počítalo by velmi dobře, poněvadž by to nebyl hoch, nebo děvče z první třídy, ale třeba ze čtvrté, nebo naopak někteří velmi velcí by počítali velmi špatně, buďto by nebyli ještě v tak vysoké třídě, nebo by byli opozdilí. Takže je tu určitá souvislost u školních dětí mezi tělesnou výškou a schopností počítati. Je to ovšem souvislost, která je zprostředkovaná, nepřímá, a v jednotlivých případech tomu může býti naopak. A tak tomu bývá ve většině korelací, když vezmeme nějaký tělesný znak a srovnáme jej se znakem duševním.

Když se uvádí, že lidé, kteří mají takový a takový nos nebo ruku, postavu, sešlapaný podpatek určitým způsobem, mají určité vlastnosti povahové, je to tvrzení nevědecké. Nevědecké proto, že správně by se muselo říci, jak veliká je korelace mezi znaky fysickými na jedné straně a duševními na druhé straně, t. j. musela by být podána statistika a bylo by nutno na př. ukázat, kolik lidí štíhlé postavy je prchlivých, a kolik není, naopak, kolik lidí postavy zavalité je klidných a kolik není. Kdybychom to měli v tabulce, mohli bychom to vyjádřit číslem, koeficientem korelace. Možná, že taková souvislost není, možná že je, ale kdybychom takové číslo měli, bylo by to vědecké tvrzení, které by platilo pro určité místo a pro určitý čas. To je totiž na těchto korelacích duševních a tělesných znaků důležité; v Německu jsou jiné než v Americe, a tam jiné než v Japonsku.

Jak jsem to vyložil na příkladě dvou vrstev společenských, z nichž jedna pochází od národa dobytelského a druhá od národa potlačeného, původně usedlého, rozhodují o tom různé náhody, proč lidé různých tělesných znaků mívají různé znaky duševní. Proto souvislost, která se ukáže na jednom místě země v určité době, nemusí platiti jindy a jinde. Při tom všem jde vždycky o jakousi korelaci, ne o těsnou souvislost.

»Lidoznalci.«

Jsou takoví umělci, kteří dovedou podle fysických znaků usouditi na znaky duševní. Ale ti nikdy nesoudí podle jednoho jediného znaku, nýbrž jejich dovednost záleží v tom, že kombinují všechny možné znaky tělesné a z toho dostanou potom celkový dojem duševní. Tuto kombinaci provádějí často takřka intuitivně, t. j. bez výslovného úsudku a nedovedou to říci druhým, jak to dělají. Když někdy o tom napíší knížky, jsou to většinou nesmysly. Kdo by se podle toho řídil doslova dopadl by velmi špatně. Jaké souvislosti to jsou, o které se tyto lidoznalci opírají, o tom se ještě při různých příležitostech zmíníme. Ale není možno vzít si takovou příručku a prostě ji aplikovat a ze znaků tělesných usuzovati na znaky duševní. Zkoumáme-li věty takové příručky vědecky, skoro o každé se dá dokázat, že je do značné míry nesprávná, že platí jenom ve velmi malém počtu případů a někdy že neplatí dokonce vůbec. Je v tom velmi málo vědecké spolehlivosti, protože pozorování, o něž se tyto věty opírají, jsou příliš ojedinělá a ne-

Poznámky:

jsou dělána psychology, kteří by měli přesné pojmy. Takovým lidoznalcem, který z tělesných znaků usuzoval poměrně dobře na duševní vlastnosti, ovšem naprosto ne bez chyb, byl nacisty zahubený Norbert Fabian Čapek. Pro zajímavost uvádím, že podal velmi přesnou charakteristiku Hitlera již r. 1924, kdy byl Hitler poměrně málo znám. Podobně charakterisoval výstižně i naše politiky, jenže to byli lidé, o nichž jsme toho věděli dost a tam se mohlo říci, že jeho výklady nebyly nezávislé na těchto znalostech. Napsal knihu »Typologie«, která vyšla v několika vydáních, kde probírá jednotlivé části těla jednu za druhou a tvrdí na př., že lidé, kteří jsou dlouholebí, mají schopnost vycházet dobře s druhými lidmi, nebo že blondýni jsou pánovití, rádi poroučejí, nebo ovládají druhé lidi, atd. Všechny tyto these se dají v jednotlivých případech vyvrátiti.

Věda si často nerada všímá souvislostí tělesného vzhledu s duševními vlastnostmi, poněvadž je to něco nejistého, pochybného a přenechala slovo různým šarlatánům, kteří se chlubí zázračnými výsledky. Správné by bylo, aby tyto souvislosti tělesné stavby tvaru lebky nebo jiných částí těla s duševními vlastnostmi byly pečlivě zkoumány. Když budou zkoumány, ukáže se v některých případech zcela jistě, že takové souvislosti není vůbec a že je to naprostý nesmysl. V jiných případech jsou jakési korelace, t. j. souvislosti, ovšem ne příliš silné. Teprve korelace, které nám statisticky ukazují tyto souvislosti, můžeme pokládati za vědu. V různých zemích mohou tyto korelace dopadnouti různě. Na př. systémy, které se velmi dobře osvědčily v Německu, se neosvědčily v Americe, poněvadž Amerika je rasově jiná. Tělo Američanů se utváří jinak, i u dětí přistěhovalců se přizpůsobuje vlivu amerického kontinentu a není možno souvislosti, v Německu ověřené, beze všeho přenést do Ameriky. Co se týká nás v Čechách nebo v Československu vůbec, je ta příbuznost k německé stavbě těla a k německým vlastnostem větší, máme-li na mysli vrozené vlastnosti. Vlastnosti získané se liší od našich velmi značně. Proto německé nauky, které byly přenášeny k nám o souvislosti stavby těla s duševními vlastnostmi se zde neukázaly zcela špatnými, ač zcela přesně nesouhlasí.

V. Stavba těla a duševní vlastnosti. Kretschmerovy konstituce.

Tři typy tělesné stavby.

Určitá stavba těla je v souvislosti s určitým typem duševním. První, kdo vyslovil tyto souvislosti způsobem vědeckým, t. j. odůvodněným na základě dostatečného množství zkušeností, byl německý psychiatr **Kretschmer** (1921). Jeho nauka se během několika let stala populární, poněvadž se zdá dosti lehce pochopitelná a názorná. Kretschmer rozlišil trojí stavbu těla a k tomu odpovídající trojí duševní svéráz. (On tomu říká **temperament**. Při tom pojem temperamentu rozšiřuje proti obvyklému, takže tam do jednoho typu zahrnuje temperamenty podle obvyčejného smyslu velmi různé.) Jsou tyto typy stavby těla.

1. Leptosomové (leptos — štíhlý, sóma — tělo).

Poznámky:

Lidi, jejichž kostra, stavba těla je štíhlá, kde převládá délka nad šířkou. To mohou být lidé postavy menší i větší, ale rozhodující je poměr délky k šířce. Přitom nabere-li na sebe tuk, mohou se na pohled změnit, mohou mít někdy i velké břicho. Pravidlem však nemají sklon k tloustnutí. **Asthenikové** jsou leptosomové slabší postavy, tělesně méně zdatní.

2. Pyknikové (pyknos — tlustý; jinak eurysomní, eurys — široký).

Protikladný typ je široký. Jsou poměrně širší než leptosomové. Mají objemnější tělesné dutiny. To se jeví v tvaru lebky, hrudníku, břicha. Končetiny jsou kratší, nejsou příliš dlouhé. Tento typ snáze nabírá tuk, takže šířka kostry se častěji doplňuje oblostí a šířkou, která pochází ze ztučnění, zejména ve starším věku. V mládí takový pyknik nebývá tlustý, ale přece má širší stavbu těla než leptosom.

3. Atletikové.

Je to spíše těžký atlet, ne takový, který se hodí na atletiku lehkou. Má silně vyvinuté kosti i svalstvo a ty svaly se rýsují na jeho kůži. Má široká ramena a vyvinutý hrudník. Bývá značně ochlupen.

Pro lehkou atletiku se hodí lépe typ štíhlý, leptosom, který projevuje také značnou vytrvalost v dlouhých bězích. Jenom jedna odrůda štíhlého je po stránce tělesné méně výkonná a to je **asthenik**.

Cyklothymní a schizothymové.

Poměr k společnosti.

Pyknické stavbě těla odpovídá povaha **cyklothymní**, leptosomní stavbě těla odpovídá povaha **schizothymní**, atletické stavbě povaha **viskózní**.

Každému z těchto typů, t. j. leptosomnímu, pyknickému a atletickému přiřadil Kretschmer jiný t. zv. temperament.

Podle Kretschmera je u cyklothymního **poměr k společnosti**, k druhým lidem užší než u člověka schizothymního, který je více samostatnou, až izolující se bytostí, jež rozlišuje ostře mezi sebou a světem. I tenkrát, kdž takový člověk se ve společnosti pohybuje docela dobře, přece jenom se staví proti ní, ne že by jí vždy oponoval, ale udržuje si svou samostatnost. Naproti tomu cyklothymní spíše se společností splývá, je člověkem široké společnosti — davu.

Kdybychom tyto souvislosti tělesné stavby zkoumali ve vztahu k poměru k druhým lidem, velmi často bychom narazili na výjimky. To nás v psychologii nikterak nepřekvapuje. Všechno to jsou pouze korelace, ne přesné souvislosti. Nesmí se brát doslova, že každý, kdo má určitou stavbu těla, by patřil k tomuto typu duševnímu. Ale přece jenom tyto souvislosti zde jsou.

Poznámky:

Masaryk byl tělesně typem leptosomním. Jeho kladný poměr k lidem nebyl takový, že by Masaryk byl člověkem z lidu; on vždycky zdůrazňoval individuum a to, že každý sám za sebe zodpovídá, že to, co dělá, má mít pro sebe odůvodněno. Jsou jiní vůdcové národů nebo stran, kteří patří k opačnému tělesnému zjevu, kteří se tak neodlišují od lidu, kteří se mu daleko více podobají, jsou vůdci lidovějšími.

Názornost — nenázornost. Rozsah pozornosti.

Bylo zjištěno v Německu, že ti, kteří se zabývají vědami abstraktními, na př. matematikou či filosofií, která je také abstraktní naukou, bývají častěji typu těla štíhlého než typu širokého, kdežto mezi přírodovědci a lékaři najdeme zase daleko spíše lidi typu pyknického.

S abstraktností souvisí poněkud pozornost úzkého rozsahu, s konkrétností pozornost široká. Prvý typ pozornosti je velmi význačný pro schizothymní, druhý pro cyklothymní. Také v poměru k barvám, o němž jsme mluvili na počátku, bývá schizothym chladnější.

Vztah schizothymního ke skutečnosti se děje častěji abstraktem, zase ne způsobem přímým, kdežto cyklothymní více pozoruje, více vnímá všemi smysly a proto je spíše typem přírodovědeckým. Kdybychom si vzali třeba i snad v celé Evropě lékaře zvláště vynikající a proti nim filosofy, pak by se ukázalo, že mezi filosofy je více leptosomních a mezi lékaři je zase více pyknických. To ovšem neznamená, že by nebyli znamenití lékaři, kteří jsou zřejmě leptosomní.

Realismus — idealismus. Zdravý rozum — romantika.

Když se jedná o obrazy a sochy svatých, znázorní se velmi často iako postavy štíhlé a někteří z nich skutečně bvlí typu asthenického. Někdy představa je jiná než skutečnost. Na př. Hus byl znázorňován na obraze jakožto leptosomní, ale ve skutečnosti bvl asi pyknik. (První Husův portrét je z doby asi 100 let po jeho upálení.) Je zde určitá souvislost, ale v umění je někdy skreslována na úkor pravdy.

Mezi schizothymními jsou lidé, kteří proti sobě kladou ostře ideál na jedné straně a skutečnost na druhé straně, kdežto cyklothymní bývají přizpůsobivější; spíše se přizpůsobují světu, jaký je. Kdybychom to chtěli přesněji rozvádět, narazili bychom na celou řadu tvů. Dalo by se zjistit, že národní charakter se do značné míry mění, že romantismus na jedné straně a velmi drsná a hrubá skutečnost na straně druhé, které Kretschmer posuzuje jako charakteristické pro schizothymní, t. j. celý německý charakter se přenáší i na ty Němce, kteří jsou vrozenými vlohami typu docela jiného.

Viskózní.

Kdežto tyto dva typy, cyklothym a schizothym, jsou jakýmsi protiklady, co platí o jednom, neplatí o druhém, stojí atletický typ stranou.

Duševně mu odpovídá povaha **viskózní**. Jak bylo vyšetřeno Kretschmerem, jsou lidé atletického typu většinou solidní a nemají nijakou zvláštní pohyblivost temperamentu, nýbrž reagují pomaleji a rozváženěji; jejich citový život probíhá klidněji. Vyskytují se velmi zřídka mezi básníky. Básník vedle formální vyjadřovací schopnosti je charakterizován také zvýšeným citovým životem, kdežto jejich způsob citové reakce je rozváženější, solidnější nebo těžkopádnější.

Přitom je možno uvést některé z nich také do vzteku, ale jenom při značném podráždění, a pak to bývá brutální vztek. Naproti tomu u cyklothymních je průběh citový volný, přirozený, není příliš brzděný. Cyklothymní se může třeba vztekat, ale nepropukne to tak prudce a náhle; často jsou to menší výbuchy, které zase přirozeně uhasnou a není tu prudké, neočekávané explosivnosti. To platí pro ty cyklothymní, kteří jsou temperamentu živého. Mohou být také mezi cyklothymními flegmatici, kteří se nikdy nevztekaají. Najdeme cyklothymní velmi živé, podnikavé a jiné, kteří ve společnosti neradi mluví, neradi dávají naievo své mínění, ale přesto, že by se zdálo, že nemají tak kladný vztah k společnosti jako ti první, přece jenom mají společnost rádi a nežijí v izolaci jako někteří schizothymní.

Další theoretikové to chtěli zdokonalovat, zdálo se jim, že Kretschmerova soustava je nesouměrná, na jedné straně člověk štíhlý, resp. široký, a na druhé straně atletik, člověk mocných kostí a svalů a k němu se nevyskytuje žádný protiklad. Proto vkonstruovali typ člověka gracienního, něžné, jemné stavby těla, člověka jemnějšího, nervosnějšího, jakožto protiklad atletika.

Vztah k jídlu.

Další rozdíl: Široká stavba těla souvisí s větším zájmem o jídlo a pití; pro některé z těchto lidí je skutečně jídlo mnohem důležitější, než pro lidi tělesné stavby opačné, kde se vyskytují i lidé, jimž je jídlo dost lhostejné. I u těch lidí typu leptosomního se mohou vyskytovat labužníci a mlsovní, ale to je právě jiný typ než těch jedlíků, kteří mají v jídle vůbec velkou zálibu, aniž by kladli takový důraz na zvláště vybrané potraviny.

Ať se vezme kterýkoliv obor duševního života, ukazují se zde rozdíly, ovšem není to tak jednoduché a Kretschmer sám to nedovede vždy přesně formulovat a dokonce se někdy zdá, že ty vlastnosti, které přisuzuje jednomu typu, jsou protichůdné. Na př. u schizothymních na jedné straně jsou ti, pro něž má jídlo malý význam, kteří si ani neuvědomují, že jedí, a rozhodně si nepamatují, co jedli a nestarají se, co bude k obědu a k večeři, a na druhé straně labužníci, pro které mají význam zvláště upravená jídla.

Vztah k práci.

A uvidíme, že podobně je to i v těch jiných stránkách duševního života. Kretschmer všeobecně charakterisoval cyklothymní jako takové, u nichž nenajdeme ostrých protikladů, kdežto u leptosomních najdeme

Poznámky: vedle sebe vlastnosti, které si odporují a jedna přechází prudce v druhou.

Cyklus = kruh; tím má být znázorněna plynulost přechodu z radosti do smutku, z práce do odpočívání, nedostatek protikladů, kulatost.

Schizo = štípat, štěpiti, znamená to takového člověka, který je rozštěpen na dvě nebo více stránek, na různé duševní děje, jedno od druhého se štěpí.

Tak je tomu i v práci. Ten cyklothymní podle toho pracuje hodně, je-li třeba, ale dovede i zahálet nebo věnovat se zábavě a není v žádném případě fanatikem práce.

Naproti tomu u schizothymních jsou typy různé, na jedné straně pracovní fanatikové, lidé houževnatí, nezlomné vůle a na druhé straně takoví, kteří nedělají vůbec nic; ale co je zajímavější, že obojí může být spojeno i v jednom člověku a že se u něho velmi ostře střídá taková fanatická práce až do úpadu a potom zase období, kdy nedělá naprosto nic. Na jedné straně nejpřísnější plnění povinností nebo úkolů a na druhé straně naprosté zanedbávání. Ty krajní případy, kdy člověk nedělá vůbec nic a ztroskotává ve společnosti, a na druhé straně kdo vůbec neodpočívá, možno zahrnouti do stupnice, která začíná na jedné straně nulou, tou neschopností pracovat, a na druhé straně končí pracovním fanatismem až do vyčerpání a sebezničení; mezi tím jsou ty typy, které někdy nedělají naprosto nic, někdy pracují velmi ostře, a charakteristické jsou ty přechody.

Proti těmto schizothymům stojí cyklothymové, mezi nimiž jsou lidé líní i pilní, ale bez těchto ostrých přechodů.

Podřazení pod typ nám dává jenom některé všeobecné rysy, určuje to celkový styl; uvnitř tohoto stylu jsou znaky, které jsou naprosto protichůdné. To platí o stránce pracovní výkonnosti.

Nálady.

Kdybychom přistoupili k citovému životu, pro cyklothymní jsou charakteristické dvě nálady, totiž veselí a smutek. Neznamená to, že by ten smutek musel být velmi častý, ale jsou spíše přístupni náladám, než schizothymní. Někteří z nich jsou převážně veselí, jiní bývají častěji smutní. U obojích je měkkost citová.

U schizothymních je tomu citově jinak. Tam jsou význačné stavy, buďto chlad, tedy nedostatek citu, nebo citlivost, duševní choulostivost. Jiné jejich stavy náladové jsou vážnost nebo nadšení. Proto bylo Kretschmerovi vytýkáno, že do tohoto typu dal příliš mnoho znaků. To je psychologicky zcela oprávněná výtka. A jedinou omluvou je to, že u těch lidí štíhlé postavy skutečně našel tyto druhy nálad.

Pohyby (psychomotorika).

Cyklothymní mají jiný druh pohybů, vláčnější, měkčí, kdežto u schizothymních se dosti často vyskytují pohyby hranatější, trhavé nebo mrtvost

prudce

u z ra-
kulatost.

je roz-
d dru-

hodně,
v žád-

straně
straně

může

dá ta-
lá na-

úkolů

lověk

š kdo

jedné

pra-
ou ty

tře, a

lidé

čuje

pro-

jsou

e by

lám.

stěji

avy,

ostí-

pylo

To

že

zo-

ost

pohybu, ztrnulost, už to tak hladce nepřechází jedno druhé. Při tom se ukázalo, že drobné pohyby rukou jsou u schizothymních velmi často obratnější, šikovnější než u cyklothymních. Stále jsem mluvil o těchto dvou typech, ačkoliv posledně jsme se zabývali typem atletickým, který je zvláštním. Tyto první dva typy, t. j. schizothymní a cyklothymní, se dobře hodí k popisování, neboť jsou protichůdné.

Poznámky:

Když mluvíme o pohybu, připojíme zmínku, že atleti nejsou v pohybech rukou příliš obratní. Jejich pohyby, i pohyby celého těla, i drobné pohyby bývají hrubší.

Přehled.

Cyklothymní:

- plynulost
- měkkost
- přizpůsobivost
- hladké přechody
- veselí — smutek
- smysl pro humor
- splývání s lidmi
- splývání se skutečností
- názor
- zkušenost
- životnost

Schizothymní:

- pevnost
- tvrdost
- ztrnulost
- zlomy
- chladnost — citlivost
- vážnost — ironie
- oddělování sebe od jiných
- protiklad ideálu — činu a skutečnosti
- abstraktnost
- logika — nápady
- askese — estétství

Varianty dostaneme podle různosti vitality a temperamentu. Dále podle poměru náladového (veselí — smutek, resp. chladnost — citlivost).

Pojem schizothymního je dosti nejednotný. Značný protiklad je mezi střízlivým chladným člověkem vypočítavé vůle a romantickým nadšencem, které Kretschmer oba počítá k schizothymním.

Stupňovaná citlivost je charakteristická pro psychopaty t. zv. schizoidní. Podobně naprostá chladnost, krajnosti vnitřních protikladů, bizarnost nápadů. Cyklothymní trpí nanejvýš depresí nebo propadají manii (stupňovaná aktivita a nálada bez zábran), kdežto duševní nemoci schizothymních postihují osobnost daleko hlouběji.

Tvar hlavy.

Souvislost tělesné stavby s duševními vlastnostmi se projevuje i ve stavbě lebky. Obličej leptosoma je štíhlejší a delší, pyknika širší a kratší, lebka kulatější. Je jeden typ štíhlé stavby tělesné, který má malou hlavu; nedovedeme vysvětliti, proč tomu tak jest; ale je to určitá souvislost tělesných znaků a mohlo by se tedy hádat u člověka s menší hlavou, jaké jsou jeho duševní vlastnosti.

Poznámky:

Masaryk měl lebku malou, příslušela té stavbě těla, jakou on měl. Při této příležitosti také názorně vidíme, jak je vzdálená a nepřímá souvislost velikosti mozku s duševními schopnostmi. Bylo velmi mnoho zkoumáno, je-li nějaká souvislost mezi velikostí lebky, resp. mozku a duševními schopnostmi.

Člověk má poměrně velkou váhu mozku proti stavbě těla. Nenalézáme však pravidlo, že by lidé s větším mozkem měli větší schopnosti duševní. Možná, že je určitá korelace, ale ta je malá. Víme, že jsou rasy, třeba středozevní, rozšířená ve Francii, které se vyznačují mozkem menším. Průměrný Francouz má mozek menší než Němec nebo Čech, ale to nic neříká o duševních schopnostech francouzských na jedné straně a německých nebo českých na straně druhé. Samozřejmě to souvisí s celkovou velikostí těla, ale i s vyloučením tohoto činitele nedospíváme k psychologickým souvislostem.

Ruka. Chiromantie.

Stejně jako u lebky mohou být tyto nepřímé souvislosti i u tvaru ruky. A jako frenologie, je také šarlatánská nauka hádání z ruky, chiromantie, která se opírá o čáry na dlani a jiné vlastnosti ruky. Při tom je fakt, že celková stavba ruky souvisí s celkovou stavbou těla a tudíž i tím duševním typem. Může být však někdy taková protichůdnost, že při těle hmotném je ruka jemná a může to souviset právě s některými duševními vlastnostmi, ale také někdy nemusí. Podle stavby ruky hádat na duševní rysy je možné. Co se týká těch čar na dlani, byly o tom konány vědecké studie, ale v poměrně malé míře. Ukázalo se, že některé souvislosti vyjadřují kladné korelace; jiné jsou bezpodstatné a mají původ v pověrách. Jemnost čar na ruce je v souvislosti s celkovou jemností člověka a není možné, aby nějaký vynikající umělec měl ruku, která by ty čáry měla hrubě primitivní. Také u osob, které jsou duševně abnormální, se někdy pozoruje, že poměr čar je porušen, což se vysvětluje tak, že poruchy jsou jednou stránkou disharmonie tělesné a ta se projevuje i v osnově čar na ruce.

Nejednotnost tělesné a duševní stavby.

Souvislost tělesného a duševního je velmi mnohostranná, projevuje se nejen snad v mozku, nýbrž i ve stavbě těla i v jeho pohybech.

Konstatování této souvislosti bylo v německé psychologii značně přehnáno. Nauka Kretschmerova je však nauka vědecká, to znamená odůvodněná skutečností i rozumem a jak jsem řekl, zase se dobře hodí zejména u Němců na nejrůznější případy. Není tomu už tak, když se přenesou jinam, ale to nebyla chyba badatele Kretschmera, který zkoumal souvislosti v určitém místě a v určité zemi.

Už jsem jednou řekl, že se to těžko aplikuje a rozmotává zde v Evropě, kde se snadno může stát, že při jedné tělesné stavbě je duševní typ docela jiný. Tím také omlouvá Kretschmer, když se jeho nauka v jednotlivých případech neosvědčuje. Zjistí, že člověk je pyknické stavby tělesné a duševně má takové vlastnosti, jak je popsal u typu stavby

štíhlé, totiž schizothymní; pomůže si tím, že řekne: »Při takovém smíšení se může stát, že po otci zdědí syn širokou stavbu těla a po matce, která byla štíhlá, zdědí vlastnosti duševní schizothymní, které odpovídají tělesnému štíhlému typu, leptosomnímu.« Tímto způsobem je možno vyložit všechno, a pokud to není jinak ověřeno, na př. že by se zkouškou krve zjistilo, že v té krvi je něco charakteristického pro leptosomy, je to pouze výklad, který má tu nauku zachránit.

Skutečně se leckdy stává, že člověk je složen tělesně ze dvou typů, že to můžeme rozlišiti, že jeho ruce patří jinému typu než jeho trup nebo hlava. Nebo také, že jedna polovina obličeje patří spíše jednomu typu a jiná druhému. Obličej bývá zpravidla nesouměrný a někdy je hodně nesouměrný. Pro psychologii je známý způsob zkoumání, totiž vzít si jednu polovici obličeje, zrcadlově ji přefotografovati, takže vznikne úplný obraz zrcadlením jedné poloviny. Dostaneme dva obličeje jednoho člověka. Ty se často hodně liší a vidíme tam velmi názorně, jak se skládají ze dvou bytostí duševně různých. Třeba jedna bytost je vážná a druhá veselá. Nebo jedna je energická, druhá je chabá. Takhle to nebývá u každého člověka. To jsou případy krajní. Ale leckdy to fotografickým zkoumáním zjistíme nade vše pochybnost.

Při tom se musí uvážiti, že vůbec pravá strana člověka, u něhož převládá pravá ruka, pravá noha, jak to bývá ve většině případů, je živější, oduševnělejší, kdežto levá strana naopak. V menšině jsou případy, u kterých převládá strana levá. Taková nesouměrnost je tu vždycky, aniž bychom musili mluvit o tom, že se ten člověk skládá ze dvou bytostí. Vedle této nesouměrnosti může býti nesouměrnost výraznější, složení člověka ze dvou typů duševních.

Ještě by byla otázka, jak to přijde, že lidé štíhlí mají častěji schizothymní duševní vlastnosti než lidé širocí. Na to se odpovídá, že je to zprostředkováno chemicky, že ty chemické látky, které ovládají stavbu těla, které působí na jedné straně vzrůst kostí, na útvar kostry, ale i na jiné tělesné znaky, na př. nabývání tuku, vývin svalstva, ochlupování, vývin vlasů a na druhé straně působí na duševní život.

Že chemické látky působí na duševní život velmi podstatně, to známe z působení alkoholu nebo jiných látek opojných, to bývá působení krátkodobé, pomíjivé; dlouhodobé působení těchto narkotik se jeví zjistitelným poškozením mozku. Chemické látky, které ovládají vzrůst těla, působí dlouhodobě, působí na t. zv. konstituci.

Konstituce je člověkově složení, základ po stránce tělesné i po stránce duševní. Co všechno ke konstituci patří, zjišťuje se postupně, empiricky. Není to jen tvar kostry. Mohou to být i jiné věci. Určité konstituce mají sklon k určitým chorobám. Na př. lidé štíhlí častěji dostávají tuberkulosu, zvláště typ, který je velmi slabý — asthenický, obzvláště tenké stavby těla. Na druhé straně zase stoupání tlaku krevního a potom kornatění tepen jsou choroby, které častěji postihují lidi stavby široké.

Příklady na Kreischmerovy typy.

Příkladem různosti náladové dvou lidí tělesné postavy štíhlé, může

Poznámky:

Poznámky: býtí Masaryk a Bernard Shaw. Oba by byli Kretschmerem zařadění mezi schizothymní.

U **Masaryka** to byla především vážnost, pak také jakési nadšení, které však nedával najevo a mystická stránka jeho osoby, to, že jeden čas chtěl nábožensky reformovat Čechy, založit novou společnost náboženskou; byl přesvědčen, že Bůh zasahuje do dějin a řídí je, a k tomu došel ne snad jenom rozumovou úvahou, nýbrž na základě svých vnitřních prožitků. Navenek to dával velmi málo najevo a zdůrazňoval pokud možno vědeckost. Nebyl to žádný humorista, nebyl člověkem, pro kterého by bylo hlavním náladovým stavem veselí nebo na druhé straně smutek. Nebyl ovšem tak vzorným typem schizothymního člověka, jak jej líčí Kretschmer.

Na něm by se dalo ukázat, že popis Kretschmerův se přesně na české lidi nehodí. Masaryk byl realistou, zdůrazňoval skutečnost proti abstraktnosti. Nebyl chladný k lidem; pokud mu to odpůrci vytýkali, plynulo to z jeho odporu k okázalým pathosům. Co ještě patří k typu schizothymnímu u Masaryka je to, že byl filosofem. Řekl jsem, že filosofové se u tohoto typu častěji vyskytují. O Masarykově vztahu k lidu jsem již mluvil. Byl demokratem, ale necítil se jako jeden z velkého množství lidu a nebyl jako takový přijímán, nýbrž jako nadřazený. Také jeho idealismus záležel v tom, že všechno posuzoval v první řadě podle mravních (a náboženských) měřítek; to odpovídá zase typu schizothymnímu, který má protiklady: na jedné straně ideály (proto on si říkal, že je platonikem) a na druhé straně skutečnost (říkal si, že je realistou, velmi mnoho věděl a stále se poučoval o skutečnosti).

Docela jiný je Bernard **Shaw**. Jeho nálada je chladnost, ironičnost, posmívá se často a není možno rozeznat, kdy se posmívá a kdy je vážný. Při tom velmi často říká vážné věci, které myslí vážně, ale bývá to podáno v rouše, které je docela opačné. Není to však člověk, který by bavil pro pouhou zábavu. Není to člověk srdečný, jeho Já jest zřejmě ostře odděleno od těch ostatních, takže ostentativně je zdůrazňuje proti druhým. Není u něho pouze posměch, ironie, satira, nýbrž docela vážný světový názor. To je docela jiný typ, než Masaryk, zase schizothymní, u kterého je mnohem více chladu. Smíme-li to přisuzovat nějakým národním rozdílem, že je to Angličan, kdežto Masaryk Čech, ale to se nedá přesně říci, protože tento chlad, který u Shawa je tak silný, není tak naprostou vlastností Angličanů všech (ostatně S. je původem z Irska).

Podává nám tedy Kretschmer náladové typy schizothymních značně rozdílné. Přesto, že tam můžeme zařadit dosti různé lidi, není toto třídění bez významu. Jsou ještě jiné typy schizothymní, úplně chladné a kruté: nauku Kretschmerovu bychom si mohli demonstrovat na nacistických vůdcích.

Řekl jsem již, že ty typy, které popsal Kretschmer, zvláště typ schizothymní, se velmi dobře hodí na Němce. **Göring** je pyknik, široké stavby těla, přitom tělesně ne zcela normální; psychiatři v Norimberku vyslovili domněnku, že s tím souvisí jeho duševní úchylnost; ovšem nějaká obecná zákonitost není známa, takže by nebylo možno pouhým pohledem říci, že člověk takové stavby těla bude duševně

úchylný. Když jej srovnáme s těmi druhými vůdci nacistů, vidíme, že některé vlastnosti, které ho dělaly oblíbeným u Němců, byly právě vlastnosti toho typu cyklothymního, především bodrost, smysl pro tělesné požitky a okázalou parádu.

Naproti tomu člověkem, u kterého nebylo vůbec nic bodrého, byl **Himmler**. To byl příklad takového chladného ďábla, jehož vnitřní duševní život je ukryt a navenek se projevuje jenom úsměšky anebo chladnou zdvořilostí na jedné straně a potom zase na dálku řízenou krutostí. Ovšem psycholog musí být spravedlivý a musí říci, že u Himmlera byla i ta druhá stránka, kterou Kretschmer zjistil u schizothymních, totiž nadšení. Bylo by chybné viděti v něm jenom člověka, který stále a stále měl na mysli jenom krutosti. Když mluvil k nacistům, skutečně se nadchl a skutečně vykládal o velikosti Německa, ač si ji představoval divným způsobem.

Že Hitler měl tuto schopnost nadšení, je zřejmé. Proto někteří cizinci, kteří ho navštívili, chápali ho jakožto romantika, visionáře, idealistu. To všechno v něm bylo, ale kdyby bylo jenom to, pak by jeho vina na tom, co se dalo, byla mnohem menší. Ve skutečnosti jakožto schizothymní typ měl toto nadšení, strhoval jím Němce a protože to bylo opravdové, strhával je opravdu a nebyla to komedie, jako u Goebbelse, a proto měl tak velký úspěch davový.

Tato stránka byla ve službě něčeho opačného, totiž toho nelítostného, krutého. Jestliže najdeme mezi schizothymními na jedné straně ty nadšence a na druhé straně ty chladné, na jedné straně idealisty a na druhé straně naprosto brutální egoisty, kloní se Hitler na tu stranu chladnou, ale bez té stránky nadšení a idealismu by nemohl uchvacovat německý národ. Proto vůbec německý idealismus a mnohý jiný idealismus je tak nebezpečnou věcí. U **Goebbelse** to bylo pouhé mluvení, nic prožitého, pouhá pósa, není tu skutečného prožívání; zastírá, přikrývá, idealisuje stránku naprosto egocentrickou, špatnou, zločinnou.

Zmínil jsem se o německém idealismu, o německé filosofii. Ti němečtí filosofové, kteří s nacismem souhlasili, nebo jej připravovali, ti byli nadšenci, idealisté, u nich byla jedna stránka schizothymního typu, idealismu, více vyvinuta. Sloužili však jiným, u kterých nebylo žádné nadšení, nýbrž jenom brutalita a egoismus. U celé řady těchto filosofů najdeme i tuto brutální stránku; vysloveně u duševního předchůdce nacismu, u Nietzscheho, který byl člověkem milujícím umění, který chtěl člověka zdokonaliti a který prožíval nadšení, především sám v sobě a nad sebou a v přírodě, ale na druhé straně hlásal krutost a egoismus. **Nietzsche** je přímo takovým klasickým příkladem schizothyma, že se u něj nenajde vůbec nic, co by odpovídalo opačnému typu. Přízřívivost, přirozené veselí nebo smutek nebo humor, to u něho chybí úplně a naprosto. (Ne však melancholie a škodolibost.) Jeho duševní nálady byly přesně podle Kretschmera. K druhým lidem nebo věcem chlad nebo jakési zbožňování, které se týkalo sice zcela určité osoby, ale poněkud neskutečným způsobem. Zbožňování přátel, na př. Wagnera. Ještě více, než pro skutečné nebo pomyslné přátele se nadchl sám sebou, nebo se nadchl pro přírodu a prožíval tedy zvláštní citové vzruchy, ale odděleně od ostatních lidí. Kromě toho byl nesmírně du-

Poznámky:

Poznámky:

ševně choulostivý a citlivý a z toho také plynulo, že byl velmi ješitný a podrážděný. Tento takřka ukázkový typ schizothymního člověka byl mnoha Němcům vzorem a učitelem.

Kdybychom chtěli uváděti příklady na lidi cyklothymní, octli bychom se v oblasti už méně zajímavé, právě poněvadž jejím znakem jest bližší a bezprostřednější vztah k společnosti, nejsou v nich takové protiklady; u cyklothymních nenajdeme tak ostře rozděleno, jsou povahami méně záhadnými a méně zajímavými. Bývají přirozenější, otevřenější, kdežto záludnost, uzavřenost, nemluvnost, dvojí svět bývá u schizothymních.

Mezi cyklothymními jsou ovšem také velké rozdíly. U politiků na př. mohou to býti typy různé, i naprostí demagogové, jejichž potěšením je stát před shromážděním a sžívat se s ním, s nadšením řečniti, a když jde o prosazení zájmů lidu, vypadá to docela jinak. Mohou tu býti i politikové, kteří mají na mysli skutečné blaho a úspěchy lidu. To tělesnou stavbou není nijak určeno.

Jedním takovým typem cyklothymního byl **Švehla**, který měl velkou schopnost jednati s lidmi. Ovšem proti Masarykovi mu chyběla do značné míry ta stránka idealistická, a proto beze všeho užíval metod korupčního podplácení a špiclování, aniž by sám z toho měl osobní zisk; neviděl v tom nic špatného a jako člověk, který počítal se skutečností, soudil, že jsou to správné politické metody.

V tomto případě byl nápadný rozdíl mezi schizothymem a cyklothymem; tím ovšem není řečeno, že cyklothymní politikové si počínají vždycky tímto způsobem, nebo že jsou to vždy oportunisté.

Ve Švejkovi se vykládá, jak ho odváděli dva vojáci jako provinilce. Jeden z nich byl tělesné stavby pyknické, řekli bychom odborně, a druhý leptosomní. »Je to prazvláštní zjev, že bývají-li malí tlustí po většině dobromyslnými optimisty, čahouni vytáhlí bývají naopak skeptiky.« Na doklad toho, že duševní rozdíly mezi pykniky a leptosomy jsou známy i umělcům.

Při tom Kretschmer zachoval způsob vědecký, vyhovující, nespokojil se takovou generalisací, aby řekl, že ti širocí jsou optimisté a štíhlí pesimisté nebo skeptikové, nýbrž rozvedl to daleko podrobněji, dokonce pod ten pojem schizothymní, což by odpovídalo tělesné stavbě štíhlé, zahrnoval tolik různých případů, že tento typ vypadá velmi nejednotně.

Lidé tohoto typu v Čechách jsou jiní a podle duševního stavu lepší než lidé v Německu, poněvadž právě ti schizothymní Němci měli mnoho těch rysů, které je učinili národem tak nenáviděným, ale i ty jejich předností, či stránky nešpatné, totiž idealismus a romantismus, které se tak často vyskytují u německých intelektuálů, byly jenom na zhoubu.

Mezi žijícími politiky bychom označili **Stalina** jako tělesný typ poněkud atletický, ovšem ne úplně, poněvadž má velmi jemné ruce, kdežto atletikové úplně mají ruce hrubé, kosinaté. Kdybychom to chtěli psychologicky vykládati, hodilo by se na něho částečně to, co jsme řekli o typu atletickém, který se vyznačuje houževnatostí, solidností, a jem-

nost, která se projevuje ve stavbě rukou, by odpovídala jeho stránce myslitelské.

Poznámky:

Lenin byl tělesné stavby spíše pyknické; o těchto lidech jsme řekli, že jejich poměr ke společnosti není vyznačen takovou přehradou a neoddelují své já tak od druhých; proto dělníci a lid vůbec říkal, že je jeden z nich. Vysloveně pyknický je W. Churchill. Je to příklad politika ryze praktického, kdežto u ideových politiků jsou náznaky stavby lepiosomní.

Typem je duševní ráz člověka určen jen částečně.

Nejde snad ani o opravu Kretschmera, nýbrž o opravu německých myšlenek, že určitou stavbou tělesnou je duševní život svojí hodnotou určen, že bychom našli, dejme tomu, právě idealisty v nordické rase. To vůbec není pravda, poněvadž s tělesnou stavbou souvisí jen některé základní duševní vlastnosti. A německá rasová psychologie je hrubý naturalismus, který přírodní stránku člověka, jeho tělesnou stavbu pokládá za naprosto rozhodující pro duševní vlastnosti. Psychologie, která by se opírala jenom o tyto souvislosti, by byla zřejmě falešná. Duševní vlastnosti člověka závisí na druhé straně velmi silně na tom, v jakém prostředí vyrostl, na tom, jakým způsobem byl vychováván, příp. později některý člověk se také vychovává sám. A tak jsou velké rozdíly mezi lidmi téže stavby těla, které pocházejí třeba jenom z toho, že jejich výchova byla jiná.

Kdybychom si vzpomněli na **Shawa**, jeho otec byl opilec a rodinný život tam nemohl být žádným příkladem. Shaw se ovšem rodinným životem a manželstvím velmi mnoho zabýval, stále se k tomu vracel a mnoho o tom vtipkoval, ale byl to pro něho zcela vážný problém.

U **Masaryka** byla základní zásada rodinného života, totiž že byl pro důslednou monogamii, přísné dodržování jednoženství a jednomužství, zcela samozřejmou věcí, a co jiným soudobým myslitelům bylo v manželství a lásce problematické, o čem psali dramata a pojednání, to Masaryka soukromě netrápilo, třebaže si stále těchto věcí soudobé společnosti všiml. Zde byl vliv docela jiného prostředí, ve kterém vyrůstal, a také i rodinného prostředí, ve kterém potom žil.

Psychologie by měla určit přesně, jak tomu je. Co je vrozená konstituce duševní a co je získané. Tato otázka však není jednoduchou otázkou kvantity, jenom aby se řeklo: tolik a tolik procent je vlastností vrozených a zbytek je získaných. Je to velmi složité. A jenom povšechně je možno říci, že některé základní vlastnosti velmi obecné jsou určeny dědičně. A na ně se potom nastavují a z nich se rozvíjejí vlastnosti další, které dědičností určeny nejsou.

Mezi vlastnosti, určené od narození, patří do značné míry nálada. Když se někdo narodí veselým, je to potom po celý život s velkou pravděpodobností člověk veselý; a zase vážné dítě zůstává i jako dospělý člověk vážný. Přitom je tu ovšem ještě celá řada důležitých komplikací. Děti vůbec jsou veselejší než dospělí a člověk, jehož tělesné síly ubývají, už tak veselý být nemůže. To je změna průběhem stárnutí.

Poznámky:

Životní osudy přivádějí i ty veselí lidi do situací, kde jim být veselí nemůže, a přináší starosti, které si děti nepřipouštějí. Může se stát, že tlak duševní na člověka je tak silný, že jeho původní dispozice náladové jsou zcela potlačeny, a bývá to někdy z důvodů, kterých ani dobře neznáme. Jen výsledek vidíme: ten člověk je pak vážný nebo zachmuřený, ač nežije v poměrech nepříznivých. Může se stát, že při stejných dědičných vlohách jsou dvojčata různé nálady. Jedno je od narození vážné, druhé veselé, ačkoliv jsou to taková dvojčata, která mají stejné tělesné vlohy (vzniklá z jednoho vajíčka). Rozdíly pocházejí od nestejného vývoje embryonálního.

Jiné typy konstituční. Sigaud. N. F. Čapek.

Byly pokusy o určování duševních vlastností podle tělesných typů ještě před Kretschmerem. Tyto pokusy byly méně dokonalé, méně ověřené, ačkoliv nejsou bezpodstatné.

Je to zejména jedno francouzské rozdělení (Sigaud a McAuliffe).

Jedním typem tělesným je svalový, **muskulární** typ, který by odpovídal typu atletickému, a vedle něho se staví typ dýchací — **respiratorní**, u něhož je široce vyvinut hrudní koš. Dva další typy z této soustavy mají bližší vztah k duševnímu životu, totiž typ trávicí — **digestivní**, u něhož je vyvinuto břicho, a to ne až ztučením, nýbrž zažívacími orgány jsou mohutné a můžeme se domnívat, že pro takového člověka bude mít jídlo, pití a zažívání značný význam. Čtvrtý typ, u kterého je velká lebeční část hlavy tam, kde je uložen mozek, vyniká nad ostatní tělo. Tento typ byl označen jako mozkový — **cerebrální**, a zase bychom se mohli domnívat, že je to typ myslitelský.

Náš populární typologující psycholog N. F. Čapek ty dva poslední typy převzal a říkal typu s převahou břicha typ živný, a typu s převahou hlavy typ myslivý. Živný se projevuje i tvářemi, které mají dost tuku, jsou dost masité. Myslivý má výrazně utvářenou lebku. K tomu přidal Čapek další typ, typ **hybný**, který se vyznačuje tím, že u něho je zdůrazněno to, co odpovídá pohybu, svaly, kosti a šlachy, ale ne s takovým množstvím masa a kostí, jako hrubý a těžký atlet, nýbrž štíhlejší, spíše šlachovitý. Blíží se typu leptosomnímu, ale psychologicky mu Čapek přisuzuje pohyblivost a činnost.

Kdybychom podle těchto domněnek prováděli srovnání s duševním stavem, někdy by nám to vyšlo a někdy ne. Někteří myslitelé mají skutečně hlavu velkou a jemně utvářenou, jak to popisoval N. F. Čapek, ale jiní nikoliv. Tyto souvislosti jsou méně ověřeny, méně spolehlivé a méně přesně formulovány než Kretschmerovy. Přesto nejsou zcela bez významu.

Typy Jaenschovy.

Dostí materiálu bylo sneseno pro jiné rozlišování, které zavedl německý psycholog Erich Jaensch. Ten si všiml vegetativního čili autonomního systému nervového. Jsou lidé, u nichž tento systém vegetativní je hodně vzrušivý, u jiných je méně vzrušivý. To se dá zjišťovat

Poznámky:

fysiologicky. Lidé se vzrušivějším systémem vegetativním na př. snáze omdlévají, nebo se u nich více projevuje tělesně strach, radost atd. My si zde všimneme znaku, který s tím poněkud souvisí. Někteří z těch vegetativně vzrušivějších mají velké lesklé oči. Bývají to lidé citově živí, kdežto druzí s očima menšíma a chladnějším pohledem bývají navenek chladnější. Duševně to jsou dva Jaenschovy typy, jeden **integrováný navenek**, ten živější, bližší umění, druhý **dovnitř integrováný** nebo **desintegrovaný**, bližší více praxi nebo čistě rozumové vědě nebo také sportovní činnosti, třeba takové, která se honí za rekordem. Kdežto na straně navenek integrováných je zdůrazněn více cit, na straně druhých je to buďto vůle nebo rozum, anebo (u desintegrovaných) prostě činnost, něco se dělá, aby se něco dělalo.

Vztah lidí navenek integrováných k světu je bezprostřednější, živější, živěji vnímají své okolí. Snáze podléhají náladám, což souvisí s převahou citu, a snáze se vcítují v druhé lidi, vystihují nálady určitého prostředí. U druhých, navenek chladnějších, je více zdůrazněn život vnitřní (dovnitř integrování), nebo jsou vůbec bez ideálů, bez bohatého vnitřního života (desintegrovaní). Je ještě jiný typ, který je citově živý, jehož vztah k vnějšmu světu je však chladný, není tak otevřený a jehož vnímání světa je zkreslené (bizarní, pověřčivé, strážidelné), t. zv. **synestetik**, podle toho, že mívá barevné slyšení a tónové vidění.

Integrovaný znamená ucelený; člověk může být ucelený převahou vnímání, tím se stýká s vnějším světem, to je integrováný navenek, nebo může být ucelený více sám v sobě, svými plány, svojí vůlí, tím se dělá sám, svými ideály — to je dovnitř integrováný. Jaenschova soustava je v podrobnostech velmi složitá a není tak dokonale ověřena jako Kretschmerova.

Integrovaný navenek — Integrovaný dovnitř — Desintegrovaný Synestetik.

Uvádím tuto soustavu jen proto, abyste si uvědomili, jak je možno na tělesném zjevu člověka viděti a psychologicky zhodnotit ještě jiné rozdíly než ty, které zkoumá Kretschmer. Jaensch první typ, citově živý, rozdělil na kladný (navenek integrováný) a záporný (synestetik) a zavedl tím hodnocení. Do toho záporného typu zařadil Francouze a Židy a napsal celou knihu o tom, kde dokazuje, že židovský typ je svým duševním působením zhoubou Němců (»Der Gegentypus«). Tím poskvřnil své vědecké jméno. Jaensch mimo jiné dokazoval, že ten záporný typ vzniká míšením ras. To je pravý opak Kretschmerova učení, které tvrdí, že vynikající lidé vznikají tam, kde se různé konstituce a rasy kříží.

Jaensch ovšem měl doklady, na př. vyšetřoval lidi, kteří měli jednoho z rodičů Francouze a jednoho Němce, a na nich ukázal, že jsou to lidé duševně rozvrácení. To může být, poněvadž taková rodina není tak jednotná (výchova rodičů se liší a každý působí na dítě jinak), není to však způsobeno míšením krve. V západním Německu najdeme celou řadu typů, kde jeden z rodičů se nedá od Francouzů tělesně rozlišit, a při tom nejsou nijak rozvráceni. Naproti tomu duševní rozvrácení bývá u dětí rodičů rozvedených a v jiných případech rozvratu rodiny.

Poznámky:

Všechny tyto nauky se vyznačují tím, že hledí stanovit konstituci čili stavbu tělesnou a přiřadit k tomu konstituci, stavbu duševní. Kdežto tělesná je přesně měřitelná, je to s duševní obtížnější.

Jaensch prováděl také měření duševních vlastností. Byly zjištěny rozdíly ve vnímání toho chladného a živého typu. Ti živější podrobují dojmy z vnějška svým náladám a citovým stavům.

U dovnitř integrovaných a desintegrovaných se dojem podobá spíše fotografii, neodchyluje se mnoho od objektivního stavu; lidé integrovaní navenek vnímají spíše umělecky, kdežto druzí objektivně přírodovědecky. Pro všechny vědy se nehodí týž typ. Psychologie na př. vyžaduje spíše toho uměleckého způsobu vnímání, má-li psycholog poznávat jednotlivé lidi. Naproti tomu dělají-li se experimenty, při nichž je zkoumán člověk vůbec, hodí se k tomu typ chladný.

Literární vědci povahou svého předmětu musí býti spíše typu citovějšího a zase naopak jsou jiné vědy, kde tato citová živost by byla na překážku.

To jsou příklady tělesných konstitucí, jímž odpovídá nebo má odpovídati konstituce duševní. Konstituce je vrozená. A dá se i na malých dětech zjistiti, jaké konstituce budou, až budou dospělé, ovšem ne zcela bezpečně, poněvadž co člověk dědí, je všelijak smíšené; může se stát, že průběhem vývoje u něho převládne složka, která u něho dříve nebyla příliš patrna, že se na příklad v mládí podobá matce, později otci. To platí po stránce tělesné i duševní a může se to všelijak střídát. I ten, kdo se více podobá třeba později otci, jistě má leckteré rysy, které vyjadřují jeho podobnost matce. A tak není možno jednou pro vždy ty konstituce vymezit. Věda se o všem snaží najíti právě to stálé, to co si člověk ve své tělesné a duševní výbavě nese do života a to se mění jen výjimečně. Které jsou duševní vlastnosti a stále po celý život, to je ovšem velmi nesnadné říci. A z tohoto důvodu, že se k tomuto stálému základu připojuje **duševní vývoj**, který je, pokud roste tělo, značný, ale který pokračuje pořád i dále. Tyto pevné duševní vlastnosti je možno získati jenom velmi silnou abstrakcí, tedy postupem, který usiluje vyloučit právě tuto vývojovou proměnlivost. Proto se v tom psychologie k ní daleko nedostala. **Charakterologie** Klagesova a j. (u nás Rudolf Souček) snaží se zachytit člověka staticky, což není dobře možné.

VI. Vývoj tělesný a duševní.

Probírali jsme dosud tyto souvislosti tělesné a duševní stránky člověka: první se týkala funkce nervového systému a v tom také mozku. K tomu můžeme připojiti smyslová ústrojí, z nichž jdou popudy nervovými cestami do nervového ústředí a odtud zase vycházejí podněty k pohybům, svalům a k žlázám. (Na př. při jídle se vyměšují sliny a to z podnětů ryze tělesných a duševních.) Jest to souvislost tělesného a duševního v činnosti čili **funkční**. Rovněž funkční souvislost je ta, že city a snahy člověka se projevují v tělesném výrazu, ke kterému patří smích, pláč, gestikulace, že mají vliv na pohyby člověka, výraz se

projevuje i v chůzi, písmu, hlase atd. Druhá souvislost není tak úzká, je to ta, o níž jsme právě mluvili: stavba čili konstituce tělesná souvisí s konstitucí duševní.

Poznámky:

Další je souvislost vývojová od narození až do konce života. Vlastně již před narozením. U embrya je možno zkoušet, zda-li na něco reaguje, poněvadž některé podněty k nemu mohou dolehnouti, a dá se zjišťovati, na které podněty již je citlivé a na které ještě ne. Kúra mozková se zarazuje až za nějakou dobu po porodu, takže reagování dřívější je zprostředkováno nižšími centry. Teprve asi tříleté dítě má plně fungující mozek. Stránka tělesná a duševní tvoří nerozlučný celek od narození k dospívání; můžeme to sledovati i ve stáří. Stále se všimáme souvislosti tělesného a duševního, což je důsledkem prvního dialektického principu, totiž že jevy mají býti pozorovány v souvislosti. Napřed si vymezujeme jako zvláštní stránku jevy duševní, a potom si všimáme psychologie její souvislosti se stránkou tělesnou, speciálně souvislosti vývojové od narození až po stáří. To vyplývá zase z obecného dialektického principu, totiž, že všechno má býti zkoumáno ve vývoji. Pro psychologii je tento požadavek naprosto nutný. To znamená dít se na duševní život, jak se stále mění a vyvíjí a co v sobě nese přítomnost z předchozího vývoje z minulosti.

Plynutí a závislost na minulosti.

Plynutí duševního dění a jeho závislost na minulosti zdůraznili i někteří filosofové, jako zejména Bergson, který ovšem v tom viděl zvláštnost duševního dění a života proti hmotě. Ve skutečnosti hmota má také stránku vývojovou a nezůstává stále stejná; odvětví, které zkoumá rozpad a vznik nových hmot — atomů — je v moderní fyzice velmi důležité. Ovšem jednoduchá hmota, zejména atomy — má velmi často případy dlouhodobé stálosti, takže prvek zůstává miliony let stále stejným prvkem, jehož proměny bychom nemohli během života lidského zjistit, kdežto duševní život má tempo vývojové, které právě můžeme velmi dobře pozorovat, má svoje běžné změny různého druhu, stále se mění, ale má také svůj zaměřený vývoj, v němž nastávají nenávratné změny. Fyzika se velmi často zabývá hmotami neproměnnými, které jsou sice v pohybu, ale nemění se látkově; psychologie se vždy zabývá děním.

Z toho vyplývá, že nemůžeme člověka zachytit nikdy na trvalo. Když někdo podá charakteristiku člověka po stránce duševní, pak to platí jen pro určitý okamžik, pro určitou dobu. Člověk je po stránce duševní proměnlivý; a to, co platí pro 20letého, neplatí již pro 40letého téhož člověka. Není vždycky stejně proměnlivý. Změny jsou daleko větší v době tělesného vzrůstu; vidíme zde shodu s vývojem tělesným. U dospělého se tělesná výška nemění vůbec, mění se ovšem jiné znaky tělesné, ale pozvolna. Podobně se mění dospělý člověk duševně většinou zvolna. Není divu, že je tu značná shoda tempa změn, poněvadž jde o jednu a tutéž bytost a ne snad o nějakou zvláštní duši, která by byla do člověka vložena a potom z něho zase vyletěla. Právě tyto zkušenosti — třeba o stárnutí — ukazují, že rozdělení na samostatnou duši a tělo je zcela nesprávné.

Poznámky:

Duševní život dítěte.

Duševní svět dětský se velmi značně liší od duševního života dospělých, takže si to nedovedeme ani představit.

Je důležitým výsledkem psychologie, že dítě se od dospělého neliší jenom nějakými zmenšenými rozměry, menší duševní výkonností, menší inteligencí, menší zkušeností, nýbrž že je kvalitativně jiné.

Které jsou znaky duševního života dítěte proti dospělým? Řeknu to všeobecně, budu mluvit o dítěti vůbec, ačkoliv přesněji se dá mluvit o průměrném dítěti, na př. 1—2—6letém a pro každý věk je to jiné, postupně se to mění; můžeme však přesto vytknouti kvalitativní rozdíly mezi dětstvím a dospělostí. Mluvíme zde o dítěti vůbec, ale míněno je dítě ve věku nejtěplejším. V první řadě je známkou jeho duševního života **citová a pudová bezprostřednost**. Duševní život dětský se projevuje citově a pudově tak, jaký je, kdežto u dospělého člověka je citový a pudový život ovládan, kontrolován, skrýván, podroben kompromisům a kromě toho i vnitřně je u dospělých lidí celá řada zábran, že ani člověk sám neprožívá svoje city nezkresleně a otevřeně, jako je tomu u dítěte. Ta dětská bezprostřednost, upřímné projevování citů a snah, působí na dospělého půvabně, ovšem často z toho vznikají všelijaké nepříjemnosti.

Naše a vůbec každá kultura je založena na tom, že se tato bezprostřednost potlačuje; člověk se musí naučit lhát, přetvařovat se, aby mohl žít ve společnosti, a musí se naučit potlačovat hnutí, která jsou přirozená a která by ho uváděla v konflikt se společností. Ve fantasmii, v četbě, divadle, kině a ve hrách (třeba na plovárně) dospělý může v jistých mezích dát průchod tomu, co se jinak nesluší.

Další znak dětství je **krátkodobost** duševních hnutí. Víme, jak často se u dítěte střídá smích a pláč a různé nálady, kdežto u dospělého je střídání povlovnější, pomalejší. Když si dítě něco předsevzme, nevytrvá na tom tak dlouho jako dospělý; není tak vytrvalé. O dítěti nemůžeme říci, že by mu chyběla vůle, ta se projevuje energicky již u dvouletých dětí, které oponují rodičům, nechťejí poslouchat; ale to dítě dvou až tříleté není schopno práce, a i když si hraje, brzy nechává hraní s jednou věcí a přechází k jiné. Vzrůst jeho vytrvalosti se dá sledovat různými úkoly. Ukazuje se, že vytrvalost dítěte roste povlovně od útlého věku až do dospělosti, že v ní přibývá. K tomu přistupuje pracovní návyk, který je zprostředkován zvenčí rodinou a školou.

Je tedy u dítěte krátkodobost citová, náladová a také krátkodobost těch úkolů, které si klade. Dále má velmi málo rozvinuté vědomí času; dlouho to trvá, než má jasný pojem včerejška a zítra, a ještě déle, než chápe složitější období, jako je třeba měsíc. Dítě žije v přítomnosti, kdežto dospělý žije do značné míry pro budoucnost, z části také minulosti; u starých lidí převažuje více zaměření do minulosti. Pro dítě existuje takřka jenom přítomnost, kdežto budoucnost a minulost jenom v nepatrné míře. To je řečeno jako ostrý protiklad dítěte proti dospělému. Ve skutečnosti ten vztah k budoucnosti se dostavuje postupně.

Ještě jednou stránkou se liší dítě od dospělých a to je **fantastičnost dětského světa**. Dítě vidí věci jinak než dospělý, fantastičtější. Když si hraje s nějakým dřívkem, prožívá to, jakoby to byla živá bytost, když s panenkou, prožívá to jako by to bylo jeho dítě. Když dělá lokomotivu, má pocit, že je tou lokomotivou. Tak to prožívá dítě dvouleté a teprve později nastane rozlišení co je skutečnost a co fantasie.

U školních dětí je to rozlišeno už lépe nebo zcela dokonale, ačkoli ještě svět her je daleko důležitější, než by byl pro dospělého, který by v tom dítěti pomáhal. Rozdíl té dětské fantastičnosti proti fantastičnosti některých dospělých je ten, že dítě si neuvědomuje, že jde o fantasi. Když si hraje na maminku, cítí se maminkou, kdežto loutka, která představuje dítě, je mu skutečně dítětem. Podobně je tomu při jiných hrách. Přesně vzato to platí pro děti v nejuťlejším věku, ve stáří jeden až dva roky. Fantastičnost dětského duševního života se projevuje také v tom, že děti pokládají i věci za živé, na př. říkají, že zastřelí židli, která je svými hroty potrkala; zasluhuje, aby byla potrestána. A podobně trestají i jiné předměty. Děti si některé věci oživují a z části připodobňují k člověku, zvláště zvířata. Děti si dobře rozumějí se zvířaty, poněvadž zvířata chápou jako bytosti sobě velmi podobné, kdežto dospělý člověk si přece jenom uvědomuje, že zvíře nemá část duševního života, kterou má člověk. Ale ani dospělý člověk si to neuvědomuje plně. Domácí zvířata pokládáme za rozumné tvory, kteří mají velmi rozvinutý citový život; milovníci zvířat o tom napsali mnoho věcí, které patří do říše bajek. Přírodovědec to chápe daleko střízlivěji. U dětí je však nápadnější pocit rovnocennosti mezi zvířetem a dítětem, kdežto dospělý člověk se nedovede zvířeti přiblížit tak jako dítě.

Jinou stránkou fantastičnosti dětského života je **magické, kouzelné chápání světa**, dítě věří, že se způsobem, neodpovídajícím přírodním zákonům, může docílit velkého efektu. Když dítě si představuje, že je možno křiknout na bouřku, aby přestala, nedíváme se tomu. Vždyť primitivové zařikávají bouřku a i u nás dospělí lidé zaklepávají věc, aby se podařila, drží palec atd. Někteří tomu věří trochu, jiní jsou těmito pověrami prolezlí skrz naskrz. Zvláště když dospělý člověk má strach, je ochoten věřit nejrůznějším pověrám, kdežto v běžném životě, kde nejde o nic vzrušujícího, je rozumnější. U dítěte je tato stránka, které u dospělých říkáme pověrečnost a všeobecně magické myšlení, daleko více rozvinuta než u dospělých.

Přitom některé děti projevují větší fantasi než jiné, představují si na př. bytosti pohádkové anebo ještě divnější, vedou s nimi rozhovory, mohou mít oddělený a před dospělými tajený fantastický svět. Ale ne každé dítě projevuje takovou vynalézavost. Tato fantastická, magická, »pověrečná« stránka dětství zase má svou paralelu v životě primitivů, kde to není soukromé fantasírování jednoho dívocha, nýbrž tradice a soustava. Pohádek, přiměřených jejich věku, účastní se děti celým srdcem, prožívají jejich děj takovým způsobem, jako dospělý nikdy nedovede.

Mnoho z těch jednotlivých fantasií, fantastických představ, pozornosti dospělých uchází. Ještě tíže se dá vyšetřovati duševní život dětský, když vezmeme fantastičnost jeho **vnímání**. Dospělý od sebe jasně

Poznámky:

Poznámky:

odlišuje u věcí celou řadu podrobností, kdežto zcela malé dítě má dojmy daleko **méně rozčleněné**; na celku rozlišuje málo podrobností, mnoho znaků uniká jeho pozornosti; na př. si všímá u člověka, kterého vidí poprvé, především nosu a očí a už ničeho jiného, ostatní je neurčité. Z dětských kreseb můžeme usouditi, jak dítě pozoruje lidi. Vidíme, jak výrazně kreslí nohy a ruce, později prsty na ruku; naproti tomu celá řada jiných částí těla nebo obleku je úplně opominuta. Ovšem děti, které kreslí lidské postavy, už nejsou nejmenší, už vidí svět podobnější našemu světu dospělému a nutno brát ohled na kreslířskou nevypěstlost dítěte.

Můžeme shrnout ty dětské znaky proti dospělým, že dítěti chybí do značné míry rozum a vůle. Rovněž tak mu chybí morální hodnocení. Zase to není řečeno absolutně, nýbrž v protikladu k dospělým.

Dítě žije proti dospělému víc *n a v e n e k*, smyslovými a tělovými dojmy, má vyvinutější život vnitřní (představování, myšlení).

U dospělého člověka je **vůle** silnější, rovněž i **rozum**, který se zvětšuje vzrůstem schopností, vnějším přirůstáním vědomostí a zkušeností a je u něho **vyšší morální úroveň**, poněvadž po této stránce byl více poučen a získal víc zkušeností. Dítě je **naivně egocentrické**, všechno se točí — jak se mu zdá — kolem něho; rodina zčásti skutečně, jindy jen zdánlivě. Když dítě projevuje sympatii, projevuje ji svým dětským způsobem, egocentricky, bez ohledu na to, jak bude přijímána. Matka a dospělí vůbec tu dětskou egocentričnost mnohdy podporují; při správné výchově ji však odstraňují a přizpůsobují dětské chování víc a víc rodině a široké společnosti.

Dítě napřed nějakou věc nedělá proto, že za to bude trestáno fyzicky, nebo že bude hubováno, ale nechápe to ještě jako povinnost. Pak se v něm vyvíjí smysl pro to, co se dělat má nebo nemá, poněvadž to rodiče přikazují nebo zakazují. To není ještě vnitřní morální požadavek. Ten vzniká teprve později a teprve u dospívajících se začíná utvrzovat, svědomí jako vnitřní hlas, který říká člověku, co je mravně dobré, nebo co dělat nemá.

Tomuto všemu, co u dítěte je v malé míře a postupně se dostavuje, t. j. vůle, rozum, morálka, se říká **duševní nadstavba**. Tato nadstavba je u dětí slabá, u dospělých silnější. A to ze dvou důvodů, totiž jednak **vnitřním vývojovým zesílením** jejich stránky rozumové a volní, a schopností býti morálním, jednak vlivem **společnosti**, která rozum vzdělává, která se snaží, aby člověk měl vůli silnější a aby byl morálnější.

Při tom zde říkáme, že dospělý má rozum, má silnou vůli a je morální. Kdybychom to měřili absolutním měřítkem, viděli bychom, že dospělí lidé jsou nerozumní, že mají slabou vůli a že jsou nemorální, a to ve velmi silné míře. Když jde o srovnání s normami, s ideálními požadavky, dopadne dospělý člověk zpravidla špatně. U dospělého člověka jde o daleko větší okruh činnosti a o silnější vášně. Dospělý člověk může páchat větší zlo nebo více sobě škoditi, když je nerozumný, když nemá dosti silnou vůli a když je nemorální. U dítěte slabost rozumu, vůle a morálky nejsou tak nebezpečné, neboť dítě má slabší pudy a okruh jeho činnosti je omezený a nemůže způsobiti tolik zla: dospělí

o ně pečují. Člověk dospělý své pudy a sklony potřebuje krotit v míře silnější, rozum a morálka má u něho význačnější postavení, ale i daleko větší úkoly než u dítěte.

Duševní vývoj od dítěte k dospělosti děje se zase způsobem dialektickým, t. j. bojem protikladů. Právě jsem to vylíčil, jak na jedné straně jsou pudové sklony, citová hnutí, různé snahy a proti tomu je jejich ovládnání rozumem, vůlí a morálkou. Ty vnitřní pudové síly, choutky člověka, vášně a afekty mají proti sobě nakonec i vnitřní opozici v pocitech pořádnosti, slušnosti, a v pocitech morálních. Celé vyspívání je bojem těchto protikladů, na jedné straně toho přirozeného člověka a na druhé straně toho, co mu přikazuje kultura a civilisace. Děje se to všelijak násilím, trestáním, napomínáním, vybízením a chválením a výsledkem toho je jakási syntéza těch obou činitelů, ovšem zdaleka ne dokonalá. Pudová, snahová, vášnivá, nerozumná, fantastická stránka člověka je do jisté míry ovládnuta a kontrolována stránkou rozumovou, vůlí a morálkou, tedy přímo činiteli, kterým říkáme nadstavba.

Podrobnosti dialektického vývoje od dětství k dospělosti nebudeme probírat, poněvadž se omezujeme na sledování souběžnosti s vývojem tělesným. Freud objevil, že dialektických kroků je ve vývoji duševním několik. První je odstavení, druhý odvyknutí pomočování a záliby ve výkalech a jejich zadržování, a v téže době odvyknutí sklonu k ničení věcí, třetí je vyřešení žárlivosti na toho z rodičů, který je téhož pohlaví, který vadí ve vztahu k rodiči pohlaví opačného; dále překonání závisti a žárlivosti na sourozence (které chybí u jedináčků). Ve všech těchto případech se staví proti přirozenému sklonu jeho protiklad.

Přítom tento vývoj je vývojem dítěte ve **společnosti**, a to nejprve v rodině, později ve škole, v povolání a v široké společnosti, ale má podklady také v přirozeném vývoji osobních schopností. S ohledem na stav přirozených schopností vstupují na př. do povolání mladiství teprve přibližně v době pohlavní dospělosti; stává se, že ještě ve čtrnácti letech někteří nejsou tělesně vyspělí a přesto jsou nuceni voliti si povolání, což není správné. Taktéž vstup do vyšší školy stanoví se se zřetelem na obvyklý průběh vyspívání.

U dospělých lidí z primitivnějších civilizací najdeme mnoho společného s dítětem, poněvadž tam je rozumové, volné a morální ovládnutí bytosti menší a slabší.

Primitivové se podobají dítěti. Nebudu uváděti zvláště primitivní kmeny, stačí si všimnouti amerických černochů. Jejich charakteristické znaky, to jsou znaky příbuzné dětskému duševnímu životu; avšak poněvadž jsou to dospělí lidé, mají pudový a citový život daleko prudší než děti. Národové s kulturou vyšší jsou proti nim rozumnější, vyspělejší a ovládanější. To je věc kulturní výchovy. Řekl jsem, že i po stránce morální jsou primitivové pozadu proti civilisovaným, ovšem na druhé straně mají velké množství morálních požadavků, které jsou všelijak spleteny s jejich náboženstvím. Tato jejich morálka má fantastičtější, primitivnější a často přísnější charakter než morálka naše.

Souběžnost duševního a tělesného vývoje je patrná zvláště ve vývoji od narození k dospělosti. Není tu ovšem dokonalá shoda. Na př.

Poznámky:

Poznámky: byla měřena inteligence (ta se dá měřiti již u dětí velmi malých) až do dospělosti a ukázalo se, že vzrůst inteligence je souběžný se vzrůstem tělesné velikosti, a je dokonce pravidelnější, kdežto při vzrůstu tělesném jsou období, která se vyznačují vzrůstem prudším, a jiná, kde je vzrůst pomalejší. To je jedna stránka, která se dá měřiti a která přibližně odpovídá vzrůstu tělesnému. Podobně roste paměť, rozsah pozornosti, vytrvalosti a j.

A je tu další shoda velmi důležitá, totiž ta, že tělesný vývoj je pubertou v určitém smyslu uzavřen. Říkáme, že je člověk dospělý.

Puberta a mládí.

Pohlavní dospělost v našich krajinách nastává dříve než celková tělesná dospělost. Po pubertě, po pohlavním vyspění, ještě mladiství rostou; tento vzrůst se děje především do šířky a ponenáhlu se zastavuje. Důležité je, že v pubertě nastává změna kvalitativní. Před tím aspoň to, co je pouhému oku pozorovatelné, jsou změny kvantity či velikosti. Dítě je větší, také roste do šířky, ovšem ne tolik a ne stejným tempem, pak se růst do výšky urychlí a pak se zastavuje, až se zastaví docela. Tu pozorujeme kvantitu — velikost. Když vezmeme tělesnou váhu a odmyslíme si kolísání, zase máme vzrůst kvantity, vzrůst veličiny, které se říká váha. Ale ke konci vývoje těchto kvantit, výšky, šířky, váhy, přistupuje změna kvality, čili jakosti, takže z dítěte se stává muž nebo žena.

To je zase zvláštní případ vývojového principu všeobecného dialektického principu **změny kvantity v kvalitu**; kvantita určitou dobu stoupá, aniž by se kvalita měnila, a na konec se kvalita změní, dítě přestává být dítětem; nakonec není ten vzrůst pouhým vzrůstem velikosti, nýbrž změnou jakosti dítě se stává mužem nebo ženou.

To, co platí o tělesné stránce, platí i pro život duševní. Nejnápadnější kvalitativní změna duševního života je právě změna dítěte v dospělého. Změna kvantity v kvalitu nastává však také několikrát v průběhu dětství, na př. při vývoji řeči — u dítěte roste postupně schopnost rozumění, až najednou mluví. Ale to zase — poněvadž sledujeme zde jen souvislost s vývojem tělesným — nebudeme probírat podrobně. Víme, že není zcela přesně souběžné vyspívání duševní s vyspěním tělesným. Na př. tělesné pohlavní vyspění nastane v 12. a 15. letech, kdežto duševní vyspělost třeba nastane v 17. až 25. letech; kromě toho jsou někteří lidé duševně infantilní, t. j. dětinští i ve stáří dospělém.

Duševní zrání odpovídá po některých stránkách spíše vzrůstu velikosti, které se zastavuje později, třeba ve dvaceti až pětadvaceti letech; nebo se dokonce opožďuje za vzrůstem tělesným. Duševní zrání má dvě různé stránky: stránku pudovou, která je na tělesný vzrůst a vývoj v muže nebo ženu vázána úzce, a stránku rozumovou, která tak úzce na tu pudovou a tělesnou vázána není; nemůžeme tedy udati pro celého člověka přesná data duševní zralosti.

Je důležité, že po vývoji ve věku dětském, kdy dítě nabývá zkušenosti, kdy se učí tomu, co se od něho žádá ve škole, býti pracovitější,

Poznámky:

pořádnější, kdy se seznamuje se společností, učí se v ní pohybovat, po tomto vývoji, který je vzrůstem, množstvím zkušeností, správných zvyků a postoiů, nastane změna kvality: naednou se změní duševní obzor dítěte a je daleko širší. U mládeže bývá dokonce širší než u mnoha dospělých; mládí po pohlavním vuspění má duševní život velmi rozvinutý, bohatší. Mladí lidé často bývají nešťastnější, zvláště kdž se nerovnoměrně vyvíjejí a nejsou ještě plně ve společnosti zařazeni. Při vstupu do společností jako nedospělí pocítují strach, nejistotu, mají pocit méněcennosti, často v souvislosti s životem pohlavním. Bolestná stránka duševního vuspívání je do značné míry podmíněna způsobem výchovy. Tyto duševní změny nastávají naednou s tělesným dospíváním. Tato souvislost je velmi úzká; vsvětlujeme si ji hormonálně, chemicky. Změna v ženu nebo v muže z dítěte souvisí se žlázami s vnitřním vvměšováním, které vvměšují hormony do těla; pohlavní žlázy zvyšují činnost. Tyto chemické změny působí na nervové ústrojí; odtud a ze změněných dojmů z vlastního těla vznikají změny duševní.

Vzrůst rozumového nadání se zastavuje kolem patnácti let. Rozum ve smyslu zužitkování a vvažení zkušeností se ovšem vyvíjí dále, ještě po pohlavním dospění a jeho vývoj není uzavřen určitým datem.

Citový život se při dospívání změní několika způsoby:

Mladý člověk se stane **sebevědomým**, uvědomuje si v sobě daleko více protikladů k druhým, může mít velké, přehnané sebevědomí, pokládá se vůbec za velmi významného a důležitého a nepokládá již dospělé lidi, rodiče, učitele za autority. Oposice se obrací u hochů víc proti otci a jiným mužům, u dívek proti matce a jiným ženám. Mladý člověk upadá někdy až do extrémů a autoritu posuzuje velmi kriticky, až nenávislně. Záleží hodně na předchozí výchově a chování dospělých k mladistvým. Mladý hoch nebo dívka nemají ještě zkušeností, které by je opravňovaly k takovému sebevědomí. U některých lidí zůstává po celý život nenávislný nebo příliš kritický vztah k autoritám. Jsou to lidé, kteří duševně uvázli v pubertě, trvá v nich odpor proti sebepodřízení a proti uznávání autorit. Oposice hochů je silnější než u dívek.

V tomto odporu mladých proti starým projevuje se zase dialektický princip, že vývoj se děje bojem protikladů. Zde ten protiklad bývá prudký a často velmi bouřlivý. Je i společensky velmi důležitý. Od mládí se právem očekává, že bude nositelem takových změn společnosti, které staří provést nemohli.

Ovšem, že každý, kdo byl mlád, kdž jednou zestárne, má si uvědomit, jaký je úkol mládeže; jeho poměr k mládeži nemá být poměrem ztrnulé autority, která lpí na tom starém, tradicí ověřeném, nýbrž má to být poměr kladný.

Tedy pro dospívající mládež je charakteristické sebevědomí, případně oposice, kritika vůči starým. Sebevědomí je zároveň sebeuvědoměním, u některých dospívajících je mnoho **sebezkoumání**, zvláště tam, kde dospívání neprobíhá hladce a bez bolesti.

Citový život mládeže je po mnoha stránkách **bohatší** než lidí dospělých, kteří jsou chladnější, vypočítavější a jsou přizpůsobeni životu tak, že se smířují i s tím, s čím by se smířovati neměli; proto je u mlá-

Poznámky:

deže více idealismu, to znamená více citového zaujetí pro kladné hodnoty. Také umění se těší větší pozornosti; můžeme sice se tomu smát, když mladí lidé píšou básně, ale dokud si nedělají všichni nároky, aby byli uznáni za vynikající umělce, je to zjev docela přirozený a správný. Zase to je projev citového života, živějšího, bohatšího než u dospělých. Vztah mládí a poesie (a erotiky) není náhodný. Někteří básníci se vyznačují tím, že zůstávají dlouho mladí. Je známo, jak mnoho básníků vynikne v mládí, kolem dvaceti let nebo již dříve. Jsou známí básníci, u nichž se opakovaly periody omlazení. Někteří tak zůstali velkými básníky i ve stáří, na př. u Goetha vždy jednou za sedm let nastalo omlazení.

Pro jiný druh umělecké tvorby to není už význačné. Tam už nestojí ta citová stránka na prvním místě jako u lyriků, a proto na př. romanopisci dosahují velkých výkonů, později, ne v mládí. Vyplývá z povahy věci, že vědci dosahují nejlepších výkonů později.

I ve vědě se rozlišují typy, z nichž první se dopracují vynikajících výkonů hlavně v mládí a později ochabují («romantikové»), kdežto druhí vyspívají pozvolna («klasikové»). Toto pozvolné vyspívání je podmíněno ne snad jenom nabýváním zkušeností, nýbrž někdy i tělesně. Romanopisec Gottfried Keller téměř do svého čtyřicátého roku nedělal nic užitečného, pokládaje se za ztracenou existenci, teprve ve čtyřiceti letech ožil a začal umělecky tvořit. To byl ovšem zvláštní případ.

Citová stránka je v úzké souvislosti s **erotikou**, která je v mládí i po stránce duševní tak důležitá. Na jedné straně je tu přímá podmínka tělesná, tedy vyžrání tělesné, na druhé straně erotika citových vzruchů, která souvisí s bohatším citovým životem mládeže a je do značné míry jeho obsahem. Tělesná stránka pohlavního života se vyznačuje v našem systému výchovném častými zábrany (pocit strachu, hnusu, studu a j.). Citové vztahy se neomezují na druhé pohlaví; v mládí kvete přátelství a družnost.

Jsou zde tedy tyto znaky dospívající mládeže:

Sebevědomí spojené s kritikou a oposicí, zejména vůči starší generaci, citový život, a pohlavní život po stránce tělesné (často brzděný) a ve spojení s citovým. Toto všechno jsou kvalitativní změny proti dětskému životu, které při dospívání se objevují velmi rychle, takřka najednou.

Jsou ještě jiné stránky puberty, které jsou nejenom psychologické, nýbrž mají vztah k společnosti. Je to zvýšený zájem o kulturu buďto více směrem uměleckým, je to zájem o umělecké výtvořiny, třeba o básně, nebo více směrem kritickým a naučně vědeckým, nebo filosofickým, nebo je to zájem o veřejný život.

Tyto stránky puberty ovšem se musí zkoumat v souvislosti s touto kulturou, ke které se ten dorůstající takto začleňuje. Tu jsme se všimli toho, že dorůstající generace je v oposici vůči generaci starší a takovýmto způsobem, t. j. negací, popíráním toho, co jest, a prohlašování za správné toho, co má býti, nastává pokrok. Ta negace mládeže je s počátku přehnaná; později se mění ve způsob oposice, která je rozumnější, účelnější a účinnější. Bez této oposice mladých proti starým by nebyl myslitelný pokrok.

Ovšem nejenom pokrok, nýbrž vývoj vůbec tak probíhá. Může se však státi, že mládež se začlení do hnutí, která jsou reakční, jak tomu bylo v německém nacismu, který vděčil za své úspěchy hlavně mládeži. Každý vývoj není pokrokem, ale to, co by mělo býti úkolem mládeže, je, aby byla nositelkou pokroku.

Poznámky:

U dospělého člověka bývá často sebevědomí větší než u mladého, má více sebedůvěry; ale jindy se opravuje přehnané sebevědomí mladých. Kolísání sebevědomí je u dospělého muže menší. Citověji a rozumově je střizlivější.

Stárnutí.

Poslední vývojová fáze je stárnutí, stárnutí jakožto děj fyziologický na jedné straně a jakožto děj duševní na straně druhé. Přitom se někdy říká, že člověk třeba tělesně je zestárlý, ale duševně je čilý, nebo mladý. Ve skutečnosti jde o stáří různých orgánů. Duševní stárnutí je stárnutí mozku. Srdce na př. může být nemocné nebo třeba může býti nějaká nemoc jaterní, ledvinová atd., přitom mozek může fungovat poměrně dobře, takže se tam jeví nesoulad, rozpor mezi stárnutím tělesným a duševním; může to býti naopak, že člověk upadá mozkově daleko dříve než po stránce výkonnosti tělesné.

Jeden znak je charakteristický pro stárnutí vůbec, t. j. zvolnění tempa, zvolnění životních dějů. Číselné údaje jsou uvedeny v Herčíkově knize »Život na ruby«, kde je to sledováno na procesech, jako je hojení ran, jak úžasně rychle se hojí rány malým dětem; čím je člověk starší, tím to hojení trvá déle. Toto tempo regeneračních, hojivých procesů se dá měřiti přesně: Herčík vyslovuje názor, že jako se zvolňuje tempo tělesné, stejně tak se zvolňuje tempo duševní. Poněvadž každý orgán stárne jinak, je zvolnění tempa duševního trochu jiné, než zpomalení hojení ran. Přitom však tento fakt existuje také. Když starý člověk prožívá určitý interval časový, třeba rok, je to obsahem méně bohaté než u mladého člověka nebo u dítěte. Ten člověk mluví stejně rychle v padesáti letech, jako mluvil ve dvaceti letech, ale to množství nových dojmů, které totéž období přináší, už je podstatně menší. U starých lidí vzniká dojem, který je psychologicky a biologicky takto vysvětlitelný, že léta ubíhají stále rychleji. To je po stránce subjektivní pravda, takže bychom hledali polovinu života ne měřenou chronologicky podle kalendáře, nýbrž podle prožitků, padla by někde do mládí, kdežto celá dospělost už patří do té druhé poloviny, i když se člověk dožije stáří vysokého.

Přitom je stárnutí různých lidí nestejně; tak na př. Masaryk stárl tělesně i duševně proti průměrnému člověku opožděně, takže v 80 letech měl tělesnou zdatnost asi 60letého. Přitom dosud nebyl vynalezen žádný prostředek, jak zameziti toto konečné stárnutí, a později po 80. roce probíhalo u něho stárnutí rychle jako u jiných 70letých. Rychlost stárnutí je do značné míry podmíněna dědičně a platí to ovšem také i pro duševní stránku; jsou lidé, ve kterých stárnutí tělesné či duševní nastává pozdě, jiní, kteří stárnou předčasně.

Poznámky:

Ubývání tempa se jeví také v ubývání **pohyblivosti**. Děti jsou nej-pohyblivější a pak už pohyblivostí tělesné ubývá. Lidé dospělí jsou méně duševně pohybliví a méně citově vzrušiví než je mládež. Někdy se to vykládá starostmi, kterých mívají dospělí lidé více; to je jedna příčina. Jindy se to vykládá pohlavním ukojením. Ale i to se vyskytuje u mládeže, alespoň z valné části, a přesto to nemá za následek ztrátu duševní čilosti. Vedle toho jsou ještě jiné příčiny, snad vnitřní, proč dospělý člověk má už méně zájmů než mladiství. Přitom je to po jisté stránce výhoda, poněvadž to může vést k soustředění; v mládí bývá rozštěkanost, rozříštěnost zájmů, mnohostrannost, která jde na úkor hloubky.

Omezení zájmů má někdy tyto příznivé následky, to jest usměrnění do hloubky. Jindy se nedá říci nic jiného, než že stárnutí je úpadek. Člověkovy zájmy se stárnutím zúžují a jsou **méně pružné**. Stárnutím ubývá pozvolna duševní **vynalézavosti** a bohatství duševního života a nastupuje stále víc a víc stereotypie, jednotvárnost a šablonovitost. Přitom ovšem je to do jisté míry vyrovnáváno rostoucí zkušeností, takže u lidí ve zralém věku je ještě často rovnováha mezi ubýváním pružnosti, vynalézavosti a přizpůsobivosti a mezi rostoucím množstvím zkušeností. V pozdějším věku už se to nevyrovnává, už těch zkušeností nepřibývá v té míře, jako ubývá pružnosti a vynalézavosti.

Stárnoucí člověk musí zpracovávat to, co na něj doléhá pozvolna nebo náhle jako nepříjemné znaky stárnutí, na př. u žen ubývání krásy a přitažlivosti pro muže. Nebo všeobecné znaky stárnutí, jako je ochabování výkonnosti, energie, tělesná nemohoucnost. To na člověka působí depresivně, a proto se navrhuje různé recepty optimistické nebo resignační. Důležitý je duševní postoj k stárnutí. Ten se teprve stává starým, kdo to ochabování ještě zesiluje resignací na činnost a kdo svou duševní čilost neudrzuje na výši a nehledí se přizpůsobovat novým a novým dojmům a věcem.

Někteří z těch lidí, kteří stárnout nechtějí, tváří se jako mladí i tam, kde to není na místě, a jsou pak směšnými figurami, jak je popsal už Theofrastos, žák Aristotelův. Význam však má udržování čilosti duševní, že se člověk neuzavírá novým zájmům a zpracovávání nových zkušeností.

Stárnutím zároveň také ubývá **výkonnosti duševní**, kde jde o velkou rychlost a velké množství, kdežto po stránce kvality čili jakosti může v duševních povoláních třeba padesátiletý v průměru pracovat stejně dobře jako třicetiletý a v některých oborech ještě lépe, kde právě záleží na hodně širokých zkušenostech. Po stránce rychlosti a množství výkonu to už ovšem takové není. Kdybychom z toho měli vyvozovati praktické důsledky, znamenalo by to, že duševní pracovníky ve stáří bychom měli zkoušet duševně, abychom zjistili, zda se hodí pro určité povolání, podobně jako na železnicích jsou zdravotně přezkoumávání zaměstnanci, zda po stránce tělesné vyhovují. K tělesným nedostatkům bývá však stárnoucímu člověku mnohem snazší zaujmout objektivní postoj než k nedostatkům duševním.

Když se dávají starším lidem testy, projevují se nedostatky zejména v testech rychlostních. Proto když v této druhé světové válce

zase byli vyšetřováni vojáci americké armády inteligenčními testy, jak tomu bylo při válce první, byla provedena ta změna, že testy s časově striktně omezenou dobou tu nebyly. A tím nepříznivý vliv pomalejšího tempa u starších lidí byl vyloučen. Vedle toho ovšem při takových zkouškách testových u starších lidí jsou ještě jiné překážky. Ty zkoušky bývají konstruovány tak, že pro děti a dospělejší mládež jsou celkem zajímavé, ti k tomu mají pozitivnější postoj, rádi se jim podrobují, kdežto u staršího člověka pozorujeme nedůvěru, nezájem, nebo se mu ty otázky zdají malicherné, takže nezabere s takovou energií jako ti mladiství. To je jiná stránka, která může zhoršovat výsledek.

Ve vyšším stáří nastávají ještě další změny, povahové, které zpravidla jsou nepříznivé a jsou na škodu tenkrát, když starý člověk zůstává na místě, které zastával dříve dobře, jakožto člověk v plné síle, nebo jestliže má rozhodující moc, kterou by už neměl mít. Není tu jen ztrnulost, nýbrž ochabování paměti, často změna charakteru v nepříznivém směru; někdy to vede k větší egocentričnosti, zájem o okolí upadá, člověk se stává malichernějším, méně se ovládá, spíš se zlobí nebo pláče atd.

Našli bychom také staré lidi, kteří jsou dokonce pro svoje okolí příjemnější než v plném věku zralosti, poněvadž ztratili nepříjemnou útočnost.

Příčinou duševního úpadku v stáří, který si příbuzní nebo přátelé přiznávají často teprve když dosáhl značného stupně, je především zhoršená výživa mozku, která má nejprve vliv na výkonnost, a pak změny mozkových buněk samých; od počátku padesátých let (průměrně) začínají poněkud při pitvě zjistitelné degenerativní změny mozku. Jsou-li změny značné, jeví se stařecká demence, nebo jiné zvláštní choroby. Výjimečně nastávají podobné změny u lidí mladých.

O duševních výkonech vynikajících lidí ve stáří bylo shromážděno mnoho materiálu, který ukazuje, že u některých lidí nastává úpadek později nebo vůbec není před smrtí pozorován nebo že mozkový výkon je lepší než funkce jiných tělesných orgánů.

VII. Psychologické rozdíly pohlaví.

Rozdíl mezi mužem a ženou je značný po stránce tělesné. I v lidové psychologii se připisují ženám docela jiné vlastnosti, než mužům. Vzniká dojem, že duševní rozdíly mezi oběma pohlavími jsou vrozené ve stejném smyslu jako rozdíly tělesné, že totiž jsou v podstatě určeny již od vzniku zárodku a vývojem jen stále zřejměji vystupují najevo.

Ukázalo se však, že různé vlastnosti, které se připisují oběma pohlavím, jsou ve značné míře získané různou výchovou a různým společenským postavením. Do nedávna byl muž pohlavím vládnoucím. To se dnes změnilo jen částečně. Jako vládnoucí připisovali si mužové celou řadu předností a soudili, že žena je méněcenná a určena k poddanosti. To je obdoba učení o rasové nadřazenosti jedné rasy a podřazenosti ras jiných, jak jsou o ní přesvědčeni kromě Němců zejména Angličané a mnozí Američané. Stejně jako tito jsou přesvědčeni o své

Poznámky: nadřazenosti nad příslušníkem jiných národů, byl do nedávna každý muž přesvědčen o své nadřazenosti nad kteroukoli ženou. V obou případech jde o ideologii, která odůvodňuje moc jedné skupiny lidí nad druhými. V obou případech se našlo mnoho »vědeckých« důvodů pro odůvodnění učení o nerovnosti. Tak se na př. anglosaští rasisté, známý psycholog Mc Dougall a j. opírali o výsledky testů inteligence. Ne bezvýznamný lékař Möbius napsal knihu »O fyziologické slabomyslnosti ženy«. Mimo mnoha jiných důvodů operoval tam i tím, že váha ženského mozku je menší.

K objektivnějšímu nazírání na psychologii ženy se nemohlo dospět, dokud ve společnosti nevznikly síly, vedoucí k zrovnoprávnění obou pohlaví. To nastalo jednak tam, kde ženy byly jistou dobu vzácné — v Americe, jednak tím, že zprůměrování vtahuje do pracovního procesu stále více žen a samostatná výdělečná činnost ženy dává jí nezávislost a ruší hmotné podklady pro otročení ženy muži, které dodnes trvá, byť v zeslabené míře v tom, že žena pracuje pro rodinu v domácnosti, kdežto muž ne. (V Americe nejtěžší práce v domácnosti je přesunuta na muže.) Hospodářské, politické a duševní osamostatnění ženy tvoří složitý historický proces s hmotným základem a nadstavbou politickou a pak ideovou, jehož dialektický průběh vykládá sociologie. Samozřejmě, že socialistická rovnost pohlaví je jiná, než je postavení mužů a žen ve Spojených státech, kde je nerovnost v zařazení obou pohlaví do práce v neprospěch mužů, důsledně deformující obě pohlaví. Dříve byly hlasy, které zamítaly psychologickou méněcennost žen, ojedinělé (Goethe, John Stuart Mill). Dnes je učení o duševní méněcennosti žen na ústupu, ačkoli ještě známe mnoho mužů, kteří jsou pevně přesvědčeni, že muž je duševně hodnotnější než žena.

Podobně jako je v rasové psychologii slabším stupněm zaujatosti názor, že jednotlivé rasy se od sebe liší nepřeklenutelnými rozdíly, aniž by nutně byly různě hodnotné, vyskytuje se v psychologii pohlaví názor, že žena se podstatně duševně liší od muže, a z toho se odvozuje, že má zůstat v domácnosti, že pro ni není veřejný život, politika, kulturní tvorba. V tomto názoru se netvrdí výslovně, že by ženy byly méněcenné, ale přece jen z něho plyne, že ženy jsou relativně méněcenné, méně vhodné pro některé činnosti, které byly vyhrazeny mužům, a tvrdí se jako protiváha toho, že se zase muži nehodí pro činnosti, které obvykle zastávají ženy.

Také tato psychologie je plna předsudků, poněvadž stav nynější prohlašuje za důsledek vrozených rozdílů psychologických a nevidí jeho podmíněnost sociální.

Podobně byl kdysi Aristoteles přesvědčen, že lidé jsou od přírody různým nadáním určeni k tomu, aby byli buď bohatými svobodnými občany nebo řemeslníky a rolníky, nebo otroky.

Psychologie, která prohlašuje, že muž se od přírody duševně hodí k docela jiným úkolům než žena, opírá se o některé vrozené rozdíly duševních vlastností obou pohlaví, ale k tomu připojuje rozdíly získané a rozdíly domnělé.

Máme-li kolektivy, skupiny, jako jsou muži a ženy nebo lidé různých národů, jsou vždycky takové, že vezmeme-li si průměrné individuum jednoho druhu a druhého druhu, najdeme rozdíly. Na druhé straně kdybychom si rozdělili nějaké duševní vlastnosti na mužské a ženské, vždycky nalezneme ženy, které budou mít vlastnosti mužské, třeba i v silnější míře, a naopak nalezneme muže, kteří budou mít vlastnosti ženské, třeba i ve velké míře. Proto mluvit jednoduše o rozdílech mezi muži a ženami je nevědecké. Zrovna tak jako je nevědecké přiřadovat určitým tělesným znakům bez statistiky znaky duševní. Zde jde o to, kolik mužů má určitou vlastnost, na př. citlivý vegetativní systém. Ukáže se, že je více u žen, které mají systém citlivější, ale ne u všech. Dá se to pak zkoumat podrobněji, čehož výsledkem jsou pak statistické tabulky nebo různá grafická znázornění nebo i čísla, různé koeficienty statistické, které to vyjadřují. Ale přisuzovat určité duševní znaky na jedné straně mužům a na druhé straně ženám jejich opak je naprostý primitivismus.

Poznámky:

Profesorka **M. Vaeringová** rozebrala podrobně, ač ne objektivně, vlivy, které způsobily zkreslení psychologie ženy. Je to v podstatě faktická nadvláda mužů, která vedla jednak k tomu, že se v ženách vychovaly duševní vlastnosti ovládnutého, jednak vytvořila ideu o duševní nadřazenosti mužů.

Proto dnešní psychologové jsou si vědomi toho, že i ty rozdíly mezi muži a ženami, které byly objektivně konstatovány, nemusí být rozdíly vrozené, nýbrž že jsou to rozdíly mezi muži a ženami v dnešním společenském řádu při dnešním způsobu výchovy. Některé z těchto rozdílů jsou podmíněny také vrozenými rozdíly. Ale míra vlivu vrozeného a získaného není známa.

Vaeringová dále poukázala na to, že při zkouškách žen, prováděných muži, jsou výsledky jiné, než zkouší-li ženy. Totéž ostatně platí i pro muže. Také školní zájmy a výsledky závisí na tom, zda učitel i žák jsou pohlaví stejného nebo různého.

Bezpečně zaručené rozdíly mezi pohlavími jsou rozdíly fyziologické. Významný rozdíl se týká **tempa vývoje**. Dívky vyspívají rychleji než hoši. To je zřejmé v celém období školním. Puberta dívčí nastupuje průměrně o 1—2 roky dříve než chlapecká. Dívky rostou asi do 17 let, hoši asi do 24 let. Vymizení pohlavní činnosti je u žen dřívější a mnohem náhlejší než u mužů. Celkového stárnutí se však tyto rozdíly netýkají. Kratší věk mužů může být podmíněn způsobem života.

Rozdílu tempa tělesného vývoje odpovídá rozdíl v tempu vývoje duševního. Dívky se vyvíjejí duševně rychleji než hoši; ve školním věku předčí v průměru stejně staré hochy **inteligencí**. Hoši později tento náskok dohánějí (od 14 do 18 let). Také **povahově** se vyvíjí dívka rychleji a přibližně v době, když je skončeno období růstu, je ukončeno také vyspívání povahové. Dívka bývá vyspělou povahově v 17 letech, hoch po 20. roce — to jsou čísla průměrná. Povaha se mění i dále, ale to už je povaha dospělé ženy, resp. muže.

Základní biologický rozdíl se týká pohlavních orgánů a jejich funkcí; k tomu přistupují druhotné a další pohlavní znaky. Mnoho rozdílů v po-

Poznámky: hlavním životě muže a ženy má ovšem původ společensky podmíněný. Tak na příklad rozdíly ve studiu jsou podmíněny různou výchovou. V 19. století se soudilo, že ženy jsou pohlavně chladnější než muži, ačkoliv to byla vlastnost získaná. (Někteří zase tvrdili, že pohlavnost má pro ženu ústřední význam, což zase závisí na společenských podmínkách.) Takové tvrzení, že muž je polygamní, žena monogamní, se opíralo o vládnoucí morálku a ne o skutečné rozdíly pohlavní.

Při zkoumání sklonů k polygamii se uplatňovalo u mnohých badatelů hledisko morální, chtěli totiž dokázat, že polygamie je »nepřirozená«. Jiní naopak dokazovali, že je »přirozená«. Formy pohlavního spoluzítí jsou u člověka do značné míry určovány jinými vlivy než pouhým pudem, jako je tomu u zvířat. Proto otázka po tom, co je »přirozené«, ztrácí u člověka do značné míry smysl. U zvířat se dají experimentálně (hormonálně) změnit znaky chování samčího v samičí a naopak. U člověka jsou některé případy homosexuality podmíněny organicky, jiné daleko více prostředím.

Pohlavní akt se vyznačuje převahou **aktivity** na straně muže. Je pravděpodobné, že tento rys se značí i jinak v duševním životě. Přesto však v námluvách může být žena stejně aktivní jako muž, záleží na tom, jaký zvyk ve společnosti vládne. Vlastností, které se uvádějí v souvislost s pohlavní aktivitou muže, jsou: **podnikavost, bojovnost, útočnost**. Užší je souvislost těchto vlastností s převahou svalového systému u muže. Přitom se však nerozumí samo sebou, že by u žen musily být tyto vlastnosti slabší. Ženy mohou být velmi podnikavé a velmi bojovné. Mužská útočnost se projevuje třeba ve veřejném životě, kdežto ženě zůstává pro její útočné snahy jen pole domácnosti.

Jak tomu tedy je s vrozenými rozdíly podnikavosti, bojovnosti a útočnosti, není přesně známo.

Mateřství je důležitou fyziologickou funkcí ženy. Ale mateřské chování u člověka není vždy tak pudově rozvinuto, jako u zvířete. Sklon pečovat o dítě může být do značné síly vypěstován i u muže. Naopak není tato funkce zajištěna u všech žen. Je pravděpodobné, že pečovací sklon je u ženy průměrně silnější než u muže. Ale u zvířat shledáváme často stejnou účast obou pohlaví v péči o mláďata.

Je pozoruhodné, že jsou a byly společnosti, v nichž jsou společenské funkce a vlastnosti běžně přikládány mužům vlastnostmi žen. Tak tomu bylo v mnohých ohledech v době matriarchátu (vlády žen). Mužové na př. pečovali o děti a domácnost, ženy podnikaly, bojovaly, vedly politiku, chlubil se milenci, kdežto mužové byli cudní a stydliví.

To ukazuje, že vrozené rozdíly mezi muži a ženami nejsou tak veliké, jak se zdají. Existují i vrozené rozdíly, ale ty mohou být společenskými vlivy značně pozměněny. Rozdíly obou pohlaví v říši živočišné bývají větší. Člověk se vyznačuje tím, že jeho vrozené vlohy jsou hodně obecné, plastické, dotvářejí se mnoho během života. Proto je duševní rozdíl mužů a žen tolik formován společenskými zvyky a řády.

Freud si povšiml toho, že malé dívky závidí chlapcům pohlavní úd. (Hoši si prý zase přejí mít velký a mají strach, že jim bude uříznut, čímž se jim hrozí.) Odtud odvozuje některé rozdíly v psychologii

mužů a žen. Snaha žen vyrovnat se mužům má však důvod v nestejném postavení obou pohlaví ve společnosti. Adler chtěl tímto poukazem Freudova pozorování zbavit významnosti. Pravda je, že Freudovy výklady společenských vztahů (na př. o vzniku rodiny) se dějí bez zřetele k hospodářské a společenské organizaci.

Další biologický rozdíl muže a ženy je ten, že žena je v průměru v něčem bližší dítěti než muž (na př. v rychlosti tepu, v některých tělesných rozměrech). Psychologicky s tím souvisí především v průměru živější ženská **představivost**, jejíž stupeň se ovšem nedá přesně měřit. Jaensch soudí, že žena je bližší dítěti také v tom, že je více integrována na venek než průměrně muž, to znamená, že její duševní svět ve větší míře pojí k vnějším dojmům a k přítomnosti.

Ve všech těchto i dalších případech rozdílů si však musíme uvědomit, že mezi vlastnostmi mužů a žen je značný překlop, t. j. že značná část mužů má určitou rozdílnou vlastnost v míře menší než průměrná žena, na př. aktivitu. Psychologické rozdíly mezi oběma pohlavími jsou mnohdy dosti malé a týkají se jen průměru. Proto v každé vrozené duševní vlastnosti se vyskytuje mnoho žen, které předčí průměrného muže, a mnoho mužů, kteří jsou předstiženi průměrnou ženou.

To platí také pro další vlastnost, v níž je průměrná žena bližší dítěti, totiž v převaze citu nad rozumem. Rozdíl mezi muži a ženami v tomto ohledu je malý; je velké množství mužů mnohem citovějších než průměrná žena a mnoho žen mnohem rozumovějších než průměrný muž (snad 35%). Větší rozdíly jsou v některých zvláštních druzích citlivosti. V projevu citu je žena průměrně živější. Názor o t. zv. ženské logice, t. j. úsudku ovlivněném citem, je pouhý mužský předsudek. Každé pohlaví projevuje svou citovou zaujatost jinak. Eventuelní větší rozumovost muže činí jej chladným v některých věcech, ale nevylučuje citové zkresení v jiných. Německý psycholog **Klages** soudí, že ženy (průměrně) posuzují lidi, k nimž mají citový vztah, objektivněji než muži, na druhé straně se však ukázalo, že není pravda, že by ženy měly větší schopnost vcítění do libovolně vybraných druhých lidí.

Poněvadž rozdíly duševních vlastností se projevují v písmu, je důležitě konstatování, že nelze rozlišit s jistotou ženský rukopis od mužského. Podle Klagesa bylo asi 15% ženských rukopisů buďto rázu zcela mužského nebo aspoň neutrálního a analogicky 15% rukopisů mužských. Ani nejlepší grafolog nepoznal ve většině těchto případů z písma pohlaví. **Crépieux-Jamin** určil za nepříznivých podmínek správně v 79% pohlaví z rukopisu. **Příhoda** dal tutěž úlohu neoborníkům (někteří z nich se vydávali za grafology), kteří dosáhli nejvýše 72% zdatu. V tomto případě však šlo většinou o rukopisy mladistvých; v pozdějším věku jsou rozdíly větší. V písmu se však jeví rozdíly bez ohledu na to, zda jsou vrozené či získané. Z těchto výsledků je patrné, že některé faktické rozdíly jsou v celku značné; ale jsou to převážně rozdíly získané různou společenskou rolí muže a ženy. Dnes jsou proto menší než byly v době, kdy byla podniknuta zkoumání Klagesova a Crépieux-Jaminova (před více než 20 lety).

Klages uvádí tyto rozdíly: muž bývá složitější než žena, případně rozpolcenější (při tom však bylo zjištěno v Americe bezpečně, že ženy

Poznámky: mají průměrně více znaků neurotických). Život muže v povolání a na veřejnosti podporuje složitost, kdežto v ženě jsou zase od malička silně pěstovány mnohé zábrany (stud, strach z cizího mínění). Nelze tedy zjistit jak je to s vrozenými dispozicemi k jednotnosti a harmoničnosti. Dále klade Klages proti **čínorodosti a tvrdosti muže vřelost a soucitnost ženy.**

Kdežto u hochů a pak mužů se jeví zřejmě častěji a silněji sklon k stavení a konstruování čili technický poměr k věcem, jsou ženské zájmy častěji soustředěny na osoby.

Při tom i zde se jeví vliv společenských rolí obou pohlaví, a tím více ještě u dalšího protikladu, totiž rozhledu a mnohostrannosti spojeného s přehlížením osobnosti u muže a omezení na úzký kruh se smyslem pro ostré pozorování v něm a konservatismu u ženy. Tyto vlastnosti ženy byly pěstovány v důsledku panujících názorů. Proti převaze smyslových dojmů u ženy stojí větší abstraktnost a nenázornost u mužů. Ženy však byly také vylučovány ze studia abstraktních předmětů. S větší abstraktností souvisí větší smysl pro principy u muže, zvrhající se často ve formalismus a pedantství. (Ženské pedantství, zachování domácího pořádku je podmíněno úkolem ženy v domácnosti.)

Přesné ocenění jmenovaných rozdílů neexistuje a není známa míra překlopu u jednotlivých vlastností — kolik procent mužů má určitou a ženskou vlastnost a naopak.

Rozdíly nadání naproti tomu se dají spíše měřit. Dívky vynikají nad hochy v průměru nadáním slovním, dříve se učí mluvit, mají větší zásobu slov, lépe chápou pojmy, mají lepší logickou paměť, lépe se učí řečem, lépe se vyjadřují. Tento rozdíl je z části způsoben rychlejším vývojem dívek a proto se od 14 let zmenšuje. Převaha slovního nadání však v průměru zůstává, i když v chápání pojmů hoši dívky dohánějí a v zálibě abstraktnosti předčí. Prostorová představivost je v průměru o něco víc rozvinuta u hochů. S tím je spojeno nadání technické, k jehož pěstění však mají hoši nepoměrně větší příležitost již od malička. Převaha matematického nadání u hochů se projevuje později, v počítání na obecné škole zase dívky předčí hochy pro svůj vývojový náskok. Je však velmi mnoho dívek matematicky nadanějších než průměrný hoch.

Některé rysy silněji vyvinuté u mužů jsou zároveň význačné pro Kretschmerův typ schizothymního, kdežto cyklothymní mají vlastnosti bližší ženským. Proto je cyklothymní žena »ženštější« a schizothymní muž »mužštější«.

Citová měkkost a uvolněnost se uvádějí jako význačné znaky cyklothyma i ženy, chladnost a napjatost jako význačné znaky schizothyma i muže. Podobně je to s protikladem konkrétnosti-názornosti a abstraktnosti-nenázornosti, přizpůsobivosti-zásadovosti, smyslu pro skutečnost a nadšení. Rozdíly Kretschmerovy typologie jsou však větší, poněvadž se popisují krajní typy; kdežto rozdíly průměrného muže a průměrné ženy jsou menší. Poněvadž schizothymní žena je duševně daleko podobnější muži, nazval gynekolog **Mathes** (1924) tento typ »intersexuální«, stejně by však mohl být zván cyklothymní muž »intersexuálním«. Druhotné dělení Mathesovo opírá se o protiklad robustnosti a sla-

bosti, podobně jako v jiných typologiích a odlišuje dále ženy infantilní.

Poznámky:

Rozdílné zájmy mužů a žen, hochů a dívek o různá povolání a různé činnosti jsou někdy především podmíněny společenskými zvyklostmi (móda), jindy odpovídají více rozdílům vrozeným (různé sporty).

Číselné vystižení rozdílů bylo provedeno ve velkém množství měření, z nichž zvláště významné je Heymanse a Wiersmy (1907) a Termana a Milesové (1936). Toto americké, velmi pečlivé zkoumání ukazuje, jak americký muž nemá zájem o kulturu, zvláště umění, jsa plně zaměstnán jinak. Při vyšší kulturní úrovni se rozdíly mezi mužem a ženou zmenšují. Také s vyšším stářím jich ubývá.